تاریخ اسلام

عصر سعادت.

ابراهیم علیه‌السلامنڭ ایکی اوغلی بار ایدی. برسی اسحاق علیه السلام وبرسیده اسماعیل علیه السلامدر.

اسحاق علیه‌السلامنڭ بالالارندن «بنی اسرائیل»، اسماعیل علیه‌السلامنڭ بالالرندن «بنی اسماعیل» ظهور ایتدی. پیغمبرلرنڭ کوبره‌گی بنی اسرائیل ایچیدن کیلمشلردر. صوڭره بنی اسرائیل آراسینده بوزقلق کروب الله‌طرفیدن کیلگان قانونغه خلاف حرکتده بولمشلردر.

ابراهیم علیه السلامنڭ جاریه‌سی هاجردن حضرت اسماعیل توغدی. حضرت ابراهیم اسماعیل‌نی آناسی‌هاجر ایله حجازطرفیله کیتوروب مکه‌ده‌قالدردی. اول‌وقتده‌مکه‌ده «جرهم» قبیله‌سیدن برنیچه یورطتورالر ایدی.

حضرت‌ابراهیم برنیچه‌مرتبه حجازغه کیتوب بر بارشیده حضرت‌اسماعیل ایله برگه بیت‌الله یعنی کعبه‌نی یاڭیدن توزدیلر.

حضرت اسماعیل‌نڭ بالالری ، بالالرینڭ بالالری کعبه تیره‌سیدن آیرلمادیلر، بارا بارا کوبه‌یدیلر.

حضرت اسماعیل‌نڭ بالالری کوبه‌یگان صایون قبیله‌لرگه آیریلوب، برقبیله‌لر هرقایوسی براسم ایله اسمله‌نمکده ایدیلر.

عدنان قبیله‌سی آراسیده بنی مضر، مضر قبیله‌سی آراسیده قریش قبیله‌سی باشقه قبیله‌لردن اوستون ایدی، قریش‌لر ایچیده بنی هاشم طرفی بارندانده حرمتلی، بارندنده اعتبارلی ایدیلر.

شونڭ اوچونده بتون آدملرگه توغری یولنی کورسه‌تو اوچون پیغمبر

ایتوب بنی هاشم دن قریش قبیله سینك باشی عبدالمطلبنك بالاسینك بالاسی عبداللهنك اوغلی محمد علیه السلامنی بیبه رمشدر.

رسولمزنك بابالاری شول ترتیب اوزرهدر :

محمد صلی الله علیه وسلمنك آتاسی عبدالله، آنك آتاسی عبدالمطلب، آنك آتاسی هاشم ، آنك آتاسی عبدالمناف ، آنك آتاسی قصی ، آنك آتاسی حکم، آنك آتاسی مره، آنك آتاسی کعب ، آنك آتاسی لؤی، آنك آتاسی غالب، آنك آتاسی فهر، آنك آتاسی مالك، آنك آتاسی نضر، آنك آتاسی کنانه ، آنك آتاسی خزیمه ، آنك آتاسی مدرکه ، آنك آتاسی الیاس، آنك آتاسی مضر، آنك آتاسی نزار، آنك آتاسی معد، آنك آتاسی عدنان، عدنانده قیدار بن اسماعیل علیه السلام نسلندندر.

پیغمبرمز محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم نك ولادتی .

انبیالرنك آخری پیغمبرمز محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم میلاد عیسادن بیش یوز ییتمش یل صوکره آپریل اچنده ربیع الاوّلنك اون ایکنچی دوشنبه کون مکهٔمکرمهده آتاسی عبداللهنك اوینده توغمشدر.

پیغمبرمز محمد مصطفی صلی الله علیه وسلمده کچکنه وقتندوق، برتهن کشیلرده بولمی تورغان حاللر کورنور ایدی .

پیغمبرمزنك آتاسی عبدالله رسول اللهتوماسدن الك وفات ایتمشلر ایدی.

محمد (صلی الله علیه وسلم) حضرتلری دنیاغه کیلگان کیچهده ئلله نیقدر عادتدن طش واقعهلر ظهور ایتمشدر.

ایسکی ایران حکمداری کسرانك سرایی ییمریلوب، اون دورت باغاناسی آودی. عجمستانده اصطخر آباددیگان مملکتده اوطقه طابنوچیلر (آتشپرستلر) نك بیك کوب یللردن بیرلی یانوب کیلگان اوتلری سونـدی ، ساوه کولی ییرگه باتوب، سماوه آطلی چوقورده صولر طاشدی، کعبهنك اچنده بولغان پوتلر ییرگه توشوب واطلدیلر.

مكه‌غاقی یاكی طوغان بالالرنی اوزلری تربیه‌ایتمیوب، هواسی كوزه‌ل یېرده تربیه‌ایتواوچون آوللردن كېلگان سوت آنالریغه بیره‌لر ایدی.

بونك اوچون سوت آنالری مكه‌گه هروقتده‌كیلوب، ایمزوب اوسدرمك اوچون برور بالا آلوب كیته‌لر ایدی.

پیغمبرمز محمد (صلی‌الله علیه‌وسلم) طوغان وقتده مكه‌گه برنیچه‌لر سوت آنالری كیلوب، هرقایوسی برور بالا آلدیلر، شول وقت‌بنی سعد قبیله‌سیغه منسوب حارث اسملی بر آدمنك خاتونی حلیمه‌ده محمد (صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نی آلوب اویيغه كیتوردی. اول‌یلده بنی‌سعدطرفلرده آچلق بار ایدی. حلیمه محمد (صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نی كیتروویغه حیوانارینك سوتی كوبه‌یدی. اویلك اۆلگی‌گه‌قاراغانده كوب‌درجه آرتق بركت حاصل بولدی، حلیمه‌نك‌ایری حارث مونی كوروب، «یاحلیمه بوكیتردكك یتیم‌نك آیاغی‌ییكل بولدی. اول كیلوایله كونمز یخشردی. ایندی بوبالانی زنهار یخشی قاری كور» دیدی.

حلیمه آنی‌اوزبالالرندن‌ده‌آرتق سویه‌در ایدی. اوسوب یوری باشلاغاچ آناسی‌حضرت آمنه آنی‌آلورغه ایستیدی. لكن حلیمه «مكه‌نك هواسی آور، صبرایتكز بر آزوقتغه‌قدر موندہ قالسون» دیه بیرمیچه آنی‌اوزنده‌قالدردی. حلیمه ایله‌حارث محمد (صلی الله علیه وسلم) نك حاللریده كوز قولاق بولوب تورغانلقلرندن باشقه بالالرده بولماغان حاللر كوره‌لر ایدی.

بر كون آول‌بالالری ایله‌طشده اویناغانده بره‌و كیلوب حضرت پیغمبرنك كوكره‌گن یاروب، بعض برقورقنچلی اشلر اشله‌گانینی بالالر كوروب، سود آناسی حلیمه‌گه خبربیرگانلر. حلیمه برنیچه‌لر آدملر ایله یوگروب كیلسه‌لر، پیغمبرنك یانده هیچ بركمنی كورمیوب، محمد (صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نی هوشسز حالنده كورگانلر. بوواقعه‌نی «شق‌صدر» دیوله‌در.

حضرت پیغمبردورت یاشیغه كیلگنده خارق العاده حاللركوبه‌یدی.

حارث بو حالدن قورقوب خاتونیغه « یا حلیمه وقتده بوبالانی آناسیغه طابشریق » دیدی. سوت آناسی حلیمه آنی‌مكه‌گه كیتوروب آناسی حضرت آمنه‌گه بیردی.

حضرت آمنه آنی مدینه‌گه کیتوروب سوت آناسنڭ نسلندن بولغان بنی نجار ایله کوروشدردی.

حضرت آمنه حضرت پیغمبر ایله مدینه‌دن مکه‌گه کیلگانده یولده وفات ایتدی.

حضرت پیغمبر اول وقتده آلتی یاشده ایدی.

آناسی حضرت آمنه وفات بولغاچ محمدصلی‌الله علیه وسلم عبدالمطلب حضرتلرینڭ یاننده توردی.

محمد (صلی‌الله‌علیه وسلم) سیکز یاشده وقتده باباسی عبدالمطلب‌ده وفات بولغاچ ابو طالب‌نڭ قولنده قالدی.

ابوطالب حضرتلری صاتو آلو ایله شامغه محمد (صلی‌الله علیه وسلم) نی اوزی ایله برگه آلوب بارغانده شام چوللرنده «کفر» آطلی برماناستیرگه اوچرادیلر. اول چولده «بحیرا» اسملی برراهب محمد (صلی الله علیه وسلم)ده آخر زمان پیغمبرنڭ بولاچق بعض برعلامتلرنی کوروب ابو طالب‌که دیدی:

یا ابوطالب بوبالا نبی ورسوللرنڭ صوڭغی بولاچقدر. شام یهودلری آراسنده بولاچق پیغمبرنڭ علامتلرن بیله تورغان کاهنلر باردر. شامغه بارساڭز بو بالاغه برور ضرر ایرشدرورلرسین بونی شامغه ایتمیچه موندن کیری قایتار، دیه نصیحت ایتدی.

ابوطالب بحیرانڭ سوزن توتوب آندهماللارینی صاتوب کیری مکه‌گه قایتدی. (بوڭا کفر واقعه‌سی دیلر.)

محمد صلی‌الله علیه وسلم‌نڭ اخلاقی گوزەل بولوب غایت‌توغری سوزلی بولغانلقدن خلق آراسنده «محمدالامین» دیه شهرت آلدی.

محمد (صلی الله علیه وسلم) طوغریلقی سببلی قریش قبیله‌سنڭ ایڭ بای طول خاتون‌حضرت خدیجه‌نڭ اشلرن اداره‌قیلو آنڭ قولنده بولوب، صوڭره حضرت خدیجه‌نی نکاح ایله زوجه‌لکگه قبول ایتمشدر. اول وقتده

حضرت پيغمبر يگرمى بيش ياشنده بولوب، حضرت خديجه قرق ياشنده ايدى.

محمد (صلى الله عليه وسلم) حضرت خديجه‌دن راضى بولوب، اول ترك وقتده باشقه خاتون آلمادى.

حضرت پيغمبرنك ايك الك حضرت خديجه‌دن قاسم اسملى بر اوغلى توغدى. لكن كچكنه وقتده اوق وفات بولدى.

اوتوز ياشنده وقتده رقيه، آندن صوڭ ام‌كلثوم اسملرنده‌گى قزلرى توغدى.

محمد (صلى الله عليه وسلم)گه پيغمبرلك كيلگان وقتلرده قزى فاطمة الزهرا دنياغه كيلمشدر.

رسولمز آنى هر بالالرندن آرتق سويه‌در ايدى.

فخر عالم حضرتلرينه پيغمبرلك كيلگاندن صوڭره عبدالله اسمنده ينه بر اوغلى دنياغه كيلوب، اول ده ياشلى وفات ايتمشدر. فخر عالم حضرتلرى اوتوز يدى ياشنده وقتده غائبدن «يا محمد» ديگان طاوشلر ايشتوب، بعض طرفلرده نور كوره‌در ايدى. بو حاللرنى بارى حضرت خديجه‌گه گنه سويلايدر ايدى.

محمد صلى الله عليه وسلم‌گه پيغمبرلك كيلو.

محمد عليه السلامگه قرق ياشنده وقتده رؤياى صادقه صورتى ايله وحى كيله باشلاب، توشنده نيگه كورسه‌ده عينى ايله شول بولادر ايدى.

اول وقتده رسولمز «حرا» طاونه باروب آنداغى مغاره‌ده بر يالغز عبادت ايته ايدى.

رمضان شريفنك اون يدنده دوشنبه كون «حرا» طاونده جبرائيل كيلوب رسولمزگه كورنوب «اقرأ باسم ربك الذى خلق الآيه» آيتنى كيتردى.

شول وقتده يردن بر چيشمه چقوب حضرت جبرائيلنك اوبره‌تووى ايله طهارت آلوب ايكى ركعت نماز اوقوديلر. نمازده حضرت جبرائيل امام بولدى.

باشلانغوچی الهینك مهابتیدین قورقوب، تترهب حضرت خدیجه‌نك یانیغه کیلوب «مینی اورتنك» دیه حضرت خدیجه‌گه اورترگه بیوردی. شول اورتکان کوینچه بر آز استراحت ایتکاچ حضرت خدیجه‌گه واقعه‌نی سویله‌دی. خدیجه‌ده شونداوق ایمان کیتردی. حضرت خدیجه‌دن صونگره حضرت ابی‌بکر ایله حضرت علی ایمان کیتردیلر.

دین اسلامنك انتشاری.

حضرت پیغمبر اوچ سنه قدر خلقنی یاشرن روشده دینگه اوندەدی.

اوچونچی یلده جبرائیل علیه‌السلام ینه کیلوب کورنوب «یاایها‌المدثر» سوره‌سنی کیتردی. آندن صونك جبرائیل علیه السلام بر بر آرتلی قرآن کریمنك آیتلارینی کیتردی. صونگره «فاصدع بما تؤمر» آیتی ایندکاچ رسولمز خلقنی آچقدن آچقغه دین اسلامگه اوندی باشلادی.

اوّلده‌رك قریش‌نك اولغلری ایمان ایتمه‌سه‌لرده دین اسلامنی اول قدر مکروه‌ده کورمیلر ایدی. لکن «بوتلرغه طابونغانلر مشرك بولوب باری الله‌تعالی‌گه‌گنه عبادت قیلوغه تییوش» ایدکانلگنی امر ایکان آیت ایدکاچ قریش قومی‌نك آچولاری کیلوب رسولمزنی تورلی‌چه حقارت قیلورغه باشلادیلر. قریش آراسنده بهادرلق ایله مشهور حضرت حمزه ایله حضرت عمر رضی‌الله عنهما مسلمان بولغاچ مشرکلر دین اسلامنك قوت آلوودن قورقوب اذا وجفالرینی بیگره‌کده آرتدرا باشلادیلر.

اول وقتلرده اهل اسلام قرق کشی بولوب یاشرون عبادت قیلالر ایدی. حضرت عمر مسلمان بولغاچ آشکاره اذان ئه‌یتلوب جماعت ایله نماز اوقولا باشلادی.

مشرکلرنك اولغلرندن ابو جهل رسولمزنك ایڭ دشمانلرندن ایدی. آنك قوترغی بریله مشرکلر مسلمانلرغه بیك کوب جفالر ایته‌لر ایدی. شونك اوچون رسولمز اصحابدن بعضلرینه اهل کتابدن بولغان حبش مملکتنه هجرت ایته‌رگه مساعده ایتدی. حبش حکمداری نجاشی مهاجرلرگه حرمت ورعایت

ایتوب قریش مشرکلری طرفیدن آلارنی صورارغه کیلگان ایلچیلرنی ملکتیدن قووب ییبه‌ردی .

قریشنڭ الوغلری رسولمزنی دین اسلامغه اوندودن طییو اوچون رسولمزنڭ آتا بر طوغما قرنده‌شی ابوطالبکه ده‌ینه‌دیلر. ابوطالب حضرتلری قبول ایتمه‌گاچ پیغمبر حضرتلریده همده اهل اسلامغه بیك اذا وجفا قیلدیلر.

رسولمزگه پیغمبرلك کیلونڭ طوقزنچی یلنده انشقاق قمر (آی یاریلو) معجزه‌سی برلغان؛ شویله که قریشدن بعضلری کیچ آی یاقتیسنده حضرت پیغمبردن معجزه صورادیلر. اول دعاقیلدی. آی ایکی کیسه‌ککه آیرلدی . بر کیسه‌گی «حرا» طاوینڭ بر طرفنده ایکنچی کیسه‌گی ایکنچی طرفنده کورندی. شونده حاضر بولغان هر قایوسی آینڭ ایکی کیسه‌ك بولغاننی كوردیلر. شولای ده ایمان کیترمه‌دیلر، اسلامغه ایسکیچه دشمانلقلرنده قالدیلر.

محمد (صلی الله علیه وسلم) گه پیغمبرلك کیلونڭ اونلنچی یلنده ابوطالب حضرتلری (رضی الله عنه) آندن اوچ کون صوڭره حضرت خدیجه (رضی الله عنها) وفات بولدیلر.

بولای ایکیسینڭده بر بر آرتلی وفات بولولاری رسولمزنی قایغوغه صالدی شونڭ اوچون بو یلغه سنة الحزن (قایغیلی یل) دیولدی .

رسولمز هر سنه حج وقتنده هم سوق عکاظده چیتدن کیلگان قبیله‌لر ایله کورشوب آلارنی دین اسلامغه اوندی‌در ایدی. پیغمبرلك کیلونڭ اون برنچی یلنده حج وقتنده مکه‌دن چیتده عقبه‌گه یقین ییرده خزرج قبیله‌سندن آلتی آدمگه توغری کیلوب آلارنی دینگه اونده‌دی، آلارده شول وقتده دین اسلامنی قبول ایتوب ایمان کیتوردیلر. انصاردن ایڭ الك دین اسلام ایله مشرف بولغان آدملر منه شول آلتی آدمدر.

بولار حج وقتندن صوڭ مدینه‌گه قایتوب دین اسلامنی طاراتورغه طرشدیلر. شول سببلی اوس وخزرج قبیله‌لری آراسنده مسلمانلق بیك تیز طارالدی.

ایکنچی یلنی ینه بو قبیله‌لردن اون ایکی کشی کیلوب عقبه‌ده حضرت پیغمبر ایله کورشوب دین اسلامنی قبول ایتدیلر.

رسولمزنڭ معراجی .

معراج واقعه‌سی پیغمبرلك کیلودن اون ایکنچی یلده بولدی

شول روشچه‌که: جبرائیل علیه السلام بر کیچه کیلدی. رسولمزنی اوزی ایله برگه آلوب کعبه‌دن مسجد اقصی‌غه کېتوردی. آندان بوقاری چغاردی. بتون کوکلرنی سیر ایتدردی. بیك کوب عجب وایس کیته‌رلك نه‌رسه‌لر کوردی. الله‌تعالی‌نڭ سوزینی ایشتدی. جمالینی کوردی. هم شول کیچه‌ده ارق اوینه‌ده قایتدی. بیش وقت نماز هم معراج کیچه‌سنده فرض قیلندی، آندن الگکده نماز اوقولا ایدی، اما، بولای بیش وقت ترتیب ایله توگل ایدی .

ایرته تورغاچ رسولمز معراجنی اهللرینه سویله‌دی. ایڭ الك ابوبکر - الصدیق، آندن صوڭ باشقه صحابی‌لر تصدیق ایتدیلر .

مشرکلر همان انکارلرنده بولوب رسولمزنڭ معراجنی یالغانغه توتدیلر. شولایده اسلام دینی کوندن کون عربستانده طارالا ایدی.

رسولمزنڭ هجرتی .

اصحاب کرام حبش ویمن‌گه کوچکاندن صوڭ مشرکلر مسلمانلر ایله ناچار معامله‌ده بولوب همان آلارنی جبرلی ایدیلر .

رسولمز الله‌نڭ امری ایله پیغمبرلك کیلودن اون اوچنچی یلده ربیع الاول آینده حضرت ابوبکر الصدیق ایله برگه مکه‌دن مدینه‌گه هجرت ایتمشلردر.

شویله‌که : مشرکلر حضرت پیغمبرنی ئوترورگه اتفاق ایترب اوبی یاننده یوقلاغانن صاقلاب توردیلر. مشرکلرنڭ ئوترورگه اتفاق قیلدقلرینی الله‌تعالی جبرائیل علیه‌السلام آرقلی خبر بیروب مدینه‌گه هجرت ایته‌رگه امر ایتدی.

حضرت پیغمبر علی (کرم‌الله‌وجهه) نی چاقرب اوزنده بولغان امانتلرنی حضرت علی‌گه بیردی، امانتلرنی خواجه‌لرینه تاپشرغاندن صوڭ حضرت علی‌گه‌ده مدینه‌گه کیلورگه قوشدی. حضرت علی رسول اکرم‌نڭ توشه‌گینه یاتوب رسولمزنڭ یاشل خرقه‌سینی اوستنه یابدی.

حضرت پیغمبر بر اوچ توفراق آلوب اویی یانىنده صاقلاب تورا تورغان مشرکلرنڭ اوستلرینه صاچوب کوز آللرنده چغوب کیتدی، مشرکلر کورمه‌دیلر. قریش مشرکلرن رسولمزنڭ هجرت ایتووی اوڭایسزلقغه توشرگانلکدن بیك تیز رسولمزنڭ آرتندن قووا کیتدیلر. الله تعالی‌نڭ صاقلاوی آرقاسنده رسولمزنی قوللارینه توشوره آلمادیلر.

اوشبو هجرت واقعه‌سی مسلمانلر اوچون یل باشی تونلوب تاریخ میلادنڭ ٦٢٢ نچی یلنده واقع بولمشدر.

مدینه خلقی حضرت پیغمبرنی بیك شادلق وحرمت ایله قارشی آلوب بایتاق آدم مسلمانده بولدیلر.

محمد (صلی الله علیه وسلم) مدینه‌گه برساعتلك یولده بولغان «قباء» قریه‌سینه توشوب، بر نیچه کونلر آنده توردی. مسلمانلر اوچون بر مسجد یاصادی. ایلك اوّل یاصاغان مسجد اوشبو مسجددر. بو مسجدگه «مسجد قباء» دیوله‌در. رسولمز قبا قریه‌سنده وقتده حضرت علی مکه‌دن کیلدی. رسول الله صلی الله علیه وسلم بر جمعه کونی یوز قدر مسلمان ایله مدینه‌گه بارورغه اوزینڭ توه‌سینه منوب قبادن چقدی. یولده کیلگانده «رانونا» دیگان چوقرنڭ یانینه توشوب آنده خطبه اوقوب جمعه نمازی اوقودی. رسولمزنڭ ایلك اوّل اوقوغان جمعه‌سی شول جمعه‌در.

رسولمز جمعه‌نی رانوناده اوقوغاندن صوڭینه توه‌سینه منوب مدینه‌گه کیتدی.

رسولمز مدینه‌گه کیلگاچ، مدینه خلقی بیك شادلانوب، کملڭ گنه اویی یانندن اوتسه‌ده «بیورگز یا رسول الله» دیه اوز اویلرینه چاقرالر ایدی. اوّلده رسولمزنڭ توه‌سی مالك بن نجارنڭ اویی قارشنده بر بیرگه چوکدی، آندن توروب ابوایوب الانصاری (رضی الله عنه) نڭ اویی قارشنه چوکدی. وموینن صوزوب قچقردی. رسولمز «انشاءالله توشه‌چك بیرمز شول بیر بولسه کیرهك» دیوب، توه‌سندن توشوب ابو ایوب الانصاری‌نڭ اویىنه تشریف ایتدیلر. مهاجرلرگه یاکادن جان کردی. انصارنڭ ده شادلقلرندن یوزلری کولدی.

حضرت پیغمبر توه‌سینك اوّل چوككان یېرنی صاتوب آلوب ، آنده بر مسجد یاصاتوب، برچیتئده اوزی توروور اوچون بوله‌لر یاصاتدی.
حاضرگی کونده بیك‌توزوك وزینتلی مسجدنه شول جامعشریف بولوب، ایشگی توه‌سی چوككان یېردر.
رسولمزگه ایمان‌کیتروب، مکه‌دن‌مدینه‌گه کوچوب کیلگان‌لرگه «مهاجر» توب‌مدینه‌ده بولوب مسلمان بولغانلرغه «انصار» دیوله‌در.

قبله.

هجرتنك ایکنچی‌یلنده قبله بیت‌المقدسدن کعبه‌گه آلماشدرلدی. موكّارچه بیت المقدسکه قاراب نماز قیلنا ایدی. آندن صوڭ کعبه‌گه توغری نماز قیلو امر ایتلدی.

محمد صلی‌الله علیه وسلم‌نك صوغشلری.

اهل‌اسلام آزغه‌زمان‌اچنك قوّتلەنوب مشرکلرایله صوغشقه‌ده باشلادیلر. محمدصلی‌الله‌علیه‌وسلم اوزی‌یکرمی‌سیکز صوغشده‌بولوب توقزنده مشرکلرایله اوزیده صوغش قیلغان. اوزی صوغش قیلغانلری : بدر، احد، خندق، بنی قریضه، بنی‌مصطلق، خیبر، فتح‌مکهٔ‌مکرمه، حنین، طائف صوغشلریدر.
اون‌توقز صوغشده مشرکلرایله صوغشمه‌غه اوزقول آستلریده آلدیلر. کیره‌ك مهاجرلردن کیره‌ك‌انصاردن برسنی عسکرباشلغی ایتوب هم اوزلریده حاضر بولغان صوغشلری باری اوتوز توقزدن آرتقدر.
اوزلری بولغان صوغشقه «غزا» اصحابدن‌برسنی عسکر باشلغی ایتوب ییبه‌رگان صوغشلرغه «سریه» دیوله‌در.

بدر غزاسی.

بدرصوغشی هجرتدن ایکنچی یل رمضانده واقع بولمشدر. شوبله‌که : ابوسفیانڭ قول آستنده‌غی کاروانڭ شامدن بیك کوب مال‌ایله مدینه‌گه

کیلورگه چقغانلقلری مدینه‌گه ایشتولوب حضرت پیغمبر کاروانغه قارشی چغوبماللرینی آلور اوچون بیتمش آدم مهاجر، قالغانلری انصاردن اوچ یوز قدر اصحاب کرام ایله یولغه چقدیلر. اچلرنده باری اوچ آتلی، بیتمش توه‌لیلری بار ایدی.

منه بیر شاری اوستنده‌گی مشهور (آطاقلی) قطعه‌لرده اوستنلک عاللرن کوته‌روب دنیانی تتره‌تکان، اهل اسلامنڭ برنچی عسکری شول عسکردر.

ابوسفیان مسلمانلرنڭ بو اویلرن ایشتوب یاردم صورار اوچون مکه‌گه بر آدم ییبه‌ردی. مکه خلقلری بیك تیز قوراللانوب ابوسفیانغه یاردمگه دیه یولغه چقدیلر. ابوسفیان ساحل یولی ایله کیتوب کاروانی قورتقچدن قوتقارغاچ مکه‌دن یاردمگه کیله‌تورغان عسکرگه کیری قایتر اوچون مکه‌گه خبر ییبه‌ردی، لکن اهل اسلامنڭ ایڭ زور دشمانی بولغان ابوجهل مسلمانلردن اوچ آلو اوی ایله یاردمگه کیله‌تورغان عسکرنی قوتورتوب بدرگه قدر کیلدیلر. بو ایکی عسکر بدرده قارا قارشی توردیلر.

اول کیچه‌ده مشرکلرنڭ اوتلری مسلمانلرغه قاراغانده، نیچه مرتبه آرتق بولسه‌ده قورقوغه واویغه توشدیلر. اما مسلمانلر بیك طنچقده راحتلنوب یوقلادیلر. ایکنچی کون ایرته ایله بیك شب یاغمور یاوب طاشولر آقدی. مسلمانلر صوغه تمام تویدیلر.

بو ایکی عسکرده بولغانلر بر برسینه قرنداش بولاتوروب باری کوڭللرنده اسلام و دین محبتی بولغانلقدن قرنداش قرنداشنی اولترورگه حاضر تورولری بیك عجب تویولا ایدی. درستنده مسلمانلرغه قاراغانده مشرکلرنڭ اوتلری نیچه قات آرتق ایدی. اما مسلمانلرنڭ معنوی اوتلری آندنده آرتق ایدی.

صوغش بیك قزو باشلانوب هر ایکی طرفدن بر برسینه هجوملر باشلاندی، نهایت اهل اسلام اوستون بولوب، مشرکلر ییکلوب طارالدیلر.

بو صوغشده مسلمانلردن مجموعی اون دورت آدم شهید بولدی (رضی الله عنهم) مشرکلردن اولگان بیتمش آدم بولوب یکرمی دورتی قریشنڭ باشلقلری ایدی. شول یکرمی دورت آدم اچنده اسلامنڭ دشمانی ابوجهلده بار ایدی. قریشدن

ییتمش آدم اسلام قولله اسیر توشکان، بولارنڭ اچنده حضرت پیغمبرنڭ عموجه زاده‌سی عباس بن عبدالمطلب، رسولمزنڭ کییه‌وی ابوالعاص‌ده بار ایدی. بولار اوزاق تورمیچه دین اسلام ایله مشرف بولغانلر.

رسول اکرمنڭ ایکنچی عموجه‌سی بولوب دین اسلامنڭ ایڭ زور دشمانلرندن بولغان «ابولهب» قریشنڭ مغلوب بولولرن ایشتوب قایغوسندن خسته‌لانوب ئولگان. بوصوغشده بولغان صحابه‌لرغه «اصحاب بدر» دیلر.

رسول اکرم بدرده اوچ کیچه تورغاندن صوڭ عسکری ایله مدینه‌گه قایتدی. بو یلده رمضان شریفنڭ آخرنده «صدقهٔ فطر» بیرو واجب بولدی. بەیرەمده عید نمازی اوقولدی، زکات بیرو فرض بولدی.

بو یلنڭ ذوالحجه آینده رسول اکرم قزی حضرت فاطمه‌نی حضرت علی ابن ابی طالب‌گه نکاحلادی. حضرت فاطمه اول وقتده اون بیش یاشده بولوب حضرت علی یکرمی بر یاشده ایدی.

احد غزاسی.

مشرکلر بدر صوغشنده ییکلگانلکلرندن کوکلسزلەنوب نیچوک بولسه‌ده مسلمانلردن ئوچ آلونی اویلاب ابوسفیاننڭ شامدن کیترگان مالدن صاتوب آلدن کیلگان ایللی‌مڭ آلتون ایله بر عسکر اویوشدردیلر.

بو عسکر ابوسفیاننڭ قومانداسنده بولوب بیك شەب قورالللی اوچ‌مڭ کشی ایدی. مکه‌دن چقوب مدینه تیره‌سنده ، احد طاغی یانینه توقتادیلر. بو واقعه هجرتنڭ اوچونچی یلنده شوّال‌نڭ اوّل کونلرنده ایدی.

رسول اکرم اصحاب ایله کیکاشوب نهایت ییدی یوز آدمدن عبارت اسلام عسکری مدینه‌دن چقوب توپ توری احد طاونه کیلدیلر.

اسلام عسکری احد طاونه آرتون بیروب توردی.

مشرکلرده مسلمانلرنڭ قارشنڭغی بوش قرملق بر ییرده صفلانلیلر. مسلمان عسکرینڭ صول طرفنده برچوقور بولوب شوندن دشمانڭ آتلی

عسکرلاری هجوم ایتمه‌سون اوچون رسولمز ایللی قدر اوقچی تعیین ایتوب شول یېرنی صاقلارغه بیرردی. صوغش باشلاندی. قریش عسکری طارالوب آنل‌مونك قاچارغه باشلادیلر. دشمان طارالغاچ اسلام عسکریلك غنیمتماللری آلغانلقلرینی کوروب تورغان چقوقور آغزنداغی اوقچیلر اورنلرن طاشلاب غنیمت مالنی آلورغه کیتدیلر.

شول وقتده فرصتدن فایدالانوب دشماننك بربولك آطلی عسکری اسلامغه آرقا طرفدن هجوم ایتدیلر.

غنیمت مالی اوچون طارالغان مسلمانلر تمام آپتراديلر، شول وقتده جبیر بن مطعم‌نك قلی بر وحشی‌سوڭگی ایله قاداب حضرت حمزه (رضی الله عنه)نی شهید قیلدی. مشرکلر رسول اکرمنك اوزینه هم هجوم ایتوب مبارك یاڭاغنی یارالادیلر ایسه‌ده، الله‌نك عنایتی ایله مقصودلرینه ایرشه آلمادیلر. اهل اسلامدن بووقتده یېتمش‌قدر آدم شهید بولدی. مشرکلر اهل اسلامنك هجومینه طاقت کیتره آلمیچه ینه‌ده کیری قایتدیلر.

بویلده حضرت فاطمه (رضی الله عنه)دن حضرت حسن (رضی الله عنه) توغدی هم بویلده خمر اچمك اوتوش اویلی اویدامق حرام قیلندی.

خندق غزاسی.

مدینه تیره‌سندن قوولغان برقدر یهود باشلقلری مکه مشرکلری ایله برسوزده بولوب هم باشقه قبیله‌لرنیده اوزلرینه ایپه‌رتوب، اوج یوز آطلی برلاره‌ق دورت‌مك عسکر جییوب ابوسفیان قوماندا‌سنده مدینه‌نی بتونله‌ی خراب ایتمك واهل اسلامنی بتونله‌ی طارقاتمق اوی ایله یولغه چقدیلر.

حضرت پیغمبر قریشنك بوحرکتن ایشتوب ایله صحابه‌لرنی جییوب کیڭاش ایتدی. سلمان فارسینك (رضی الله عنه) عقل وکیڭاشی ایله مدینهٔ منوره‌نك تیره‌سینه قاناو قازورغه قرار بیرلوب، رسول اکرم هم مسلمانلرنك بارلغی شهرنك طشنه چغوب قاناو قازورغه کرشدیلر.

رسول اکرمنلك خلقنى آرقسىر ووى هم اوزيده مبارك قوللرى ايله قازووى آرقاسنده قاناونى ايكى هفته اچنده قازوب بتردیلر. قاناونى قازوب بتروكه مشركلرنلك عسكريده كيلوب بيتدى.

ابوسفيان اوزينلك عسكرى ايله مدينه‌كه هجوم ايتوب كيلگانده كيله‌ت قاناوغه كيلوب چقغاچ تمام آبدراب کیتوب ، چغارغه‌بريول ازله‌پ قاراسه‌لرده طاباالماديلر. اون بيش كون قدر شهرنى محاصره‌ئيلوب توردیلر .

اول وقت مدينه‌ده آچلق بولغانلقدن مسلمانلرغه بيك قيين بولدى .

دشمان عسكريده صاقلاب توررودن تمام آرغانلقدن ، آنلرغه هيچ نرسه طابا آلمادقلرندن نى قيلورغه‌ده آبدراب تورالر ايدى . آراده قاناو بولغانلقدن ايكى عسكر بربرسى ايله صوغشا آلميچه بارى اوقلرغه آتشوب تورالر ايدى.

مشركلرنلك قاى برسى مسلمان يكتلرى طرفدن ئوترلگانلكدن دشمان عسكرى اميدسزلنگه توشديلر. آخر بركون ايكندى ايله اخشام آراسنده بربيل چقدى. بوبيل اوزى بيك صووق هم بيك قوتلى بولغانلقدن‌يبردن كوته‌رلگان توزانلر مشركلرنلك كوزلرينه بورنلرينه تولدى، چاترلرى هواغه كوته‌رلدى. بوبيل‌نلك اثرى بارى دشمان عسكرينه‌گنه بولوب باشقه يبرلرده هيچ‌نرسه يوق ايدى . ابوسفيان اميدسزله‌نوب « اى تورغانلر موندە تورروب برده آش چقماس، مين كيته‌م‌ئه‌يده‌سزده كيتكز» ديوب تومسيله منوب كيتدى. آنلك آرتوندن باشقه قبيله‌لرده كيتديلر.

مشركلر كيچ قاراكغيده طارالغانلقلرندن عسكرلرى تورغان اورنلارنده بايطاق‌غنه آزق هم نرسه‌لر قالدى. ايرته بولغاچ آلارنى‌مسلمانلر جييوب آلديلر. يكرمى‌قدر يوكلى توه‌ده قوللرينه توشورديلر.

خندق غزاسى هجرتدن‌بيشنچى يلده ايدى.

حدیبیه مصالحه‌سی

هجرتدن آلتنچی یلده ذوالقعده آییننك باشلرنده رسول اکرم مهاجرلر وانصاردن ملك بیشیوز قدر صحابه ایله بیت الله‌نی زیارت ایتمك اوچون مدینه‌دن مکه‌گه بارورغه دیوب یولغه چقدیلر .

آنده بارودن مقصود صوغش بولماغانلقدن رسول اکرم صحابه‌لرغه بیك کوب قورال آلمیچه باری یول اوچون بره‌ر قلچ آلورغه قوشدی .

قریش خلقی رسول اکرمنك مدینه‌دن چقغانلغن ایشتوب حدیبیه دیگان اورنده جییولوب کوتوب توردیلر .

رسول اکرم مکه‌گه کیلودن مقصودی صوغش توگل بلکه بیت الله‌نی زیارت ایتوگنه ایکانلگینی بلدرو اوچون قریشنك باشلقلرینه حضرت عثمانی ییبه‌ردی.

حضرت عثمان آلارغه نی اوچون کیلگانلکلرینی آڭلاتدی.

قریش ده مسلمانلر ایله رسول اکرمنك حالن بلو اوچون اوزلری آراسندن ایکی کشینی ییبه‌ردیلر. آلار، قورقنچلی اش برده یوق دیوب سویله‌گاچ «سهیل بن عمرونی» رسول اکرمگه ییبه‌روب صلح قیلدیلر، سهیل بن عمرو رسول اکرم ایله کورشوب، صلح شرطلرن سویله‌شورگه کرشدی . بایطاق سویله‌شکاندن صوڭ، صلحنك مدتی اون یل بولوب، بو اون یل اچنده ایکی طرفده بر برسینه یماناق قصد ایتمه‌سکه قرار بیردیلر. هم مسلمانلرنك بیت الله‌نی زیارت ایتولری کیله‌سی یلغه قالدرلدی .

رسول الله اکرم صلح نامه‌نی یازارغه حضرت علی‌گه قوشوب، ایڭ اول «بسم الله الرحمن الرحیم» دیوب یاز، دیگاچ ، سهیل، مین بو عباره‌نی بلمیم ایسکیدن یازلوب کیله تورغان «باسمك اللهم» یاز دیدی. موندن صوڭ محمد صلی الله علیه وسلم « محمد رسول الله » یاز دیدی ، سهیل مونیده قبول ایتمیچه «اگر بز سینی رسول الله دیوب بلسه ایدك، سیننك ایله صوغشماس ایدك، آننك اورنینه آتاڭنڭ اسمنی یاز» دیدی . رسول اکرم

«سز بلمه‌سه‌کزده مین الله‌نك پیغمبری، امـا ضرر یوق آنـك اورنینه ابن عبدالله یاز » دیه حضرت علی‌گه بیوردی، حضرت علی مین «رسول‌الله» سوزنی بوزمیم، دیگاچ حضرت پیغمبر اوز قولی ایله بوزوب آنك اورنیه «محمدبن‌عبدالله» دیوب یازدی.

حضرت پیغمبر حدیبیه‌ده یگرمی کون تورغاچ اصحاب ایله برگه مدینه‌گه کوری قایتدی. بو حدیبیه مصالحه‌سی دین اسلامنك طارالووینه بیك کوب فائده بیردی.

خیبر غزاسی.

خیبر مدینه‌نك شام تیره‌سنده: مدینه‌گه دورت کونلك بیرده بر زور شهر ایدی. تیره‌سنده قلعه‌لر هم بیك کوب خرمالق باقچه‌لر بار ایدی. مدینه‌دن سورلگان یهودلر خیبر تیره‌سینه جییولغانلر ایدی عربلرنك ایلك زور صاتو بیرلری‌شام بولغانلقدن یهودلرنك شام یولی اوستنده کوبه‌یوب قوتله‌نولری مسلمانلرغه بیك بخشی بولاچق توگل ایدی.

حضرت پیغمبر حدیبیه‌دن قایتوب‌یگرمی کون قدر تورغاندن‌صوك‌هجرتدن یدنچی‌یل محرم‌باشلارنده ملك دورت یوز جه‌یه‌ولی، ایکی یوز آطلی‌عسکر ایله مدینه‌دن چغوب خیبر طرفینه کیتدی.

بر کون ایرته ایله خیبرگه یتوب قلعه‌لرن‌محاصره ایتدیلر. محاصره اون کونـگه قدر طارتلدی.

خیبر صوغشنده حضرت‌علی یـار قوتی ایـله قلعه‌نك ایشگون واتوب خلق اوستیه کوپر یاصادی صوکره خیبرنك قلعه‌لری برور برور آلنوب، مسلمانلر قولنه بایطاقغنه مال توشدی.

بو صوغشده مسلمانلردن اون بیش کشی شهید بولوب یهودیلردن طوقسان اوچ کشی ئولترلدی.

محمد (صلی الله علیه‌وسلم) نك سفیرلری.

حدیبیه‌دن‌قایتقاندن‌صوك‌حضرت‌پیغمبر‌طرفندن‌دین‌اسلامغه‌اونده‌و اوچون

تیره یرنده بولغان پادشاهلرغه هجرتنڭ یدنچی یلی محرم آینده آلتی دانه مکتوب یازلوب اوستلرینه «محمد رسول الله» دیب یازلغان مهر باصلدی. مکتوبلرنی ایلتوب طاپشرو اوچون برر ایلچی تعیین ایتوب ییبه‌ردی. بومکتوبلردن برسنی حبش حکمداری «نجاشی»گه، ایکنچی‌سنی مصر حکمدارینه، اوچونچیسنی بلقا ملکنه، دورتنچیسنی یمامه ملکنه، بیشنچیسنی روم قیصرینه، آلتنچیسنی عجم پادشاهی «خسرو پرویز»گه ییبه‌رلدی.

عمرهٔ نبی.

هجرتنڭ یدنچی یلی ذوالقعده آینڭ اوّللرنده حضرت پیغمبر عمره وکعبه‌نی زیارت ایتونیتی ایله مدینهٔ منوره‌دن چقدی. قربان اوچون آلتمش توه کیتوردی.

رسول الله‌نڭ یاننده خاتون وبالالردن باشقه ایککی مڭ اصحاب بار ایدی.

مکه‌گه یقینلاشقاچ قریش طائفه‌سی مکه‌دن چقوب رسول الله‌نڭ تشریفنی قاراب توردیلر. مکه‌گه کرگاچ رسول الله ایله صحابه‌لر بیت الله‌نی طواف ایتدیلر.

اوچ کون مکه‌ده تورغاندن صوڭ مدینه‌گه قایتدیلر.

هجرتنڭ سیکزنچی یلنده قریشنڭ اولوغلرندن «خالد بن ولید»، «عمرو بن العاص» «عثمان بن ابی طلحه» مدینه‌گه کیلوب دین اسلام ایله مشرف بولدیلر.

مکهٔ مکرمه‌نڭ فتحی.

اهل اسلام ایله قریشلر آراسنده اون سنه‌گه قدر بر برسنه یمان قصد قیلماسقه دیه یاصالغان صلحنی قریشلر مسلمانلرنڭ عهد وامانینده بولغان خزاعه قبیله‌سی ایله صوغشوب بوزغانلر ایدی. بونڭ اوچون قریشنڭ باشلقلری قورقوغه توشوب یاڭادن صلح یاصار اوچون ابوسفیاننی مدینه‌گه ییبه‌ردیلر.

ابوسفیان مدینه‌گه کیلوب رسول‌الله ایله کورشسه‌ده هیچ بر جواب آلا آلمادی . صوکره صحابه‌لرنـلـك قولوغلرینه مراجعت ایتوب قارادی، آلاردنده فایده‌لی جواب بولماغاچ براشده چغارا آلمی کیری مکه‌گه قایتوب کیتدی .

ابوسفیان کیچ مکه‌گه قایتوب بیتدی. ایرته‌ن قریشنلك قولوغلری ابوسفیان یاننه جییلوب نی اش بتروب قایتقاننی صورادیلر . ابوسفیان « هیچ بر اش اشله‌ب بولمادی » دیوب جواب بیردی . حضرت پیغمبر هجرتنلك سیکزنچی یلنلك رمضان شریفنلك باشنده مدینه‌ده بولواوچون مدینه تیره‌سنلاگی قبیله‌لرگه خبر بیبه‌روب اوزی مدینه‌ده یول کیره‌کلرن حاضرله‌رگه کرشدی.

حضرت پیغمبر قریش خلقی اوزلرینه بلدریچه‌گه باروب باصارغه قله‌گانلکدن اوزینلك صوغشقه حاضرله‌نگانن مکه خلقدن یاشردی.

مکه یوللارن بیکله‌توب بر یاقدن ایکنچی یاقغه هیچ کمگه اوته‌رگه بیرمیلر ایدی .

عرب قبیله‌لری رسول‌الله‌نلك «رمضان باشنده مدینه‌ده بولغز» دیگان خبری ایرشکاچده رمضاننلك باشنده مدینه‌گه جییولدیلر . هم صحابه‌لرده تمام حاضرله‌ندیلر. رسول‌الله رمضان شریفنلك اونچی کوننده اون ملك عسکر ایله مدینه‌دن چقدی . یولده رسول‌الله‌نلك عموجه‌سی حضرت عباسقه اوچرادیلر . حضرت عباس بوروقتقه قدر یاشرن توتقان مسلمانلغنی اعلان ایتوب خاتون وبالا چاغالری ایله مدینه‌گه کیله ایدی . خاتون وبالالرینی مدینه‌گه بیبه‌روب اوزی رسول‌الله یاننده قالدی.

قریش خلقی رسول‌الله‌نلك حاضرله‌نوندن اصلا خبرلری بولماغانلقدن مونلدی زور اسلام عسکرینلك مکه‌گه کیلووی اویارینه‌ده کیلگانی یوق ایدی.

رسول‌الله مکه‌گه یقین بر بیرگه بیتکاچ، کیچ ایله اون‌ملك قدر اوت یاندروب قریش‌که کیلگانلگینی بلدردی . شول وقتده قریشنلك باشلقلرندن ابو سفیان بن حرب، حکیم بن حزام، خزاعه‌دن بدیل بن ورقا، مکه‌نلك طشینه چقمشلر ایدی ، شول وقت «مر الظهران» ده یاتوب تورا تورغان اوتلارغه

کوزلری توشوب، «عجبا بوقدر اوت یاققان کم عسکری ایکان» دیه حیرانلغه قالوب، تمام قورقوغه توشدیلر. ابوسفیان اوچ دورت کشی ایله اسلام عسکرن تیکشرواوچون کیتدی. شول وقتده ابوسفیاننی اسلامنڭ بر، تونگی صاقچی عسکری توتوب رسول اللهنڭ قارشینه کیتردی. حضرت عباسنڭ نصیحتی ایله مسلمان بولدی.

رسول الله ابوسفیاننی اوز اختیاریه قویدی. اولده مکه‌گه کیلوب، «ای جماعت مسلمان بولسکز سلامت بولورسز» دیه مکه خلقن اسلام دینینه اوندادی. قریش خلقی باشده ابوسفیاننڭ سوزلرینه آچولانسه‌لرده، باشلقلری مسلمان بولغاچ کوبسی اسلامغه آوشدیلر.

رسول اکرم اسلام عسکرینی بولك بولك ترتیب ایتوب مکه‌گه کرگانده هر قاپوسینه باشقه باشقه بولکلردن کررگه قوشدی. «قریش خلقی سزگه تیمه‌سه‌لر صوغشماگز» دیوب هر قاپوسینه ئه‌یتوب قویدی. رمضاننڭ یکرمنچی کوننده اسلام عسکری بیك تعظیم وادب ایله‌گنه هیچ کمگه قاغلمیچه بولك بولك بولوب مکه‌گه کردیلر. مکه خلقیده اسلام عسکرینه هیچ بر طرفده قاغلمادیلر. باری «خالد بن ولید» قول آستنده‌غی عسکرگه ابو جهلنڭ اوغلی عکرمه ایله صفوان بن امیه‌نڭ اویوشدرغان عسکر کیسه‌گی قارشی کیلوب صحابه‌لردن ایکی آدمنی شهید ایتدیلر. حضرت خالدده صوغشورغه مجبور بولدی، مشرکلردن اون اوچ کشینی ئولتروب قالغانلرن طاراتدی. رسول الله مکه‌گه کرگاچده بارلغی بر آوزدن تکبیر ئه‌یتوب کعبهٔ معظمه‌گه کردیلر. رسول الله حرم شریفکه باروب بیت اللهنڭ ایشگی یانده توروب، قریش خلقندن برنیچه آدمدن باشقه‌لری حقنده عفو عمومی اعلان ایتدی.

اول وقتده کعبه‌ده اوچ یوز آلتمش بت «تڭری» بار ایدی. اول بارنده واتوب بیت اللهنی بتلردن پاکلادی. مکه‌نی آلغاندن صوڭ «هوزان» قبیله‌سی ایله حنین دیگان اورنده صوغشوب مشرکلرنی طاراتدیلر.

حنین واقعه‌سندن صوڭ رسول الله «طائف» قلعه‌سن محاصره ایتدی.

محاصره اون-بیکز کونگه‌طارتلوب صحابه‌لردن اون ایکی کشی شهید بولوب بر نیقدرسی یارالاندی شونگ اوچون محاصره‌نی قویدیلر.

حضرت پیغمبر آندن «جعرانه» گه کیتدی. آنده غنیمت‌مالن صحابه‌لرغه بولوب بیردی، بر نیچه کوندن صونگ مکه‌گه کیلوب بیت‌الله‌نی زیارت ایتدی. مکه خلقنه شریعت حکملرن اویره‌تو اوچون معاذبن جبل حضرتلرن قالدروب اوزی صحابه‌لر ایله مدینه‌گه قایتوب کیتدی. هجرتنگ اونتچی یلنده هر طرفده اسلام‌دینن طاراتو‌هم‌شریعت حکملرن‌اویره‌تو‌اوچون کشیلر ییبه‌ردی.

عربستانده مسلمانلرغه قارشی تورا تورغان قبیله‌لر قالمادی. یراقدن یقین‌دن هر کشی‌تورکوم تورکوم کیلوب ایمان ایته باشلادیلر.

حجة‌الوداع.

هجرتنگ اونتچی یلنده رسول‌الله‌نگ حج قیلو اوچون مکه‌گه کیته‌چه‌گی خلقغه بلدرلدی. تیره یاقدن هر کشی رسول‌الله ایله برگه حج قیلو اوچون مدینه‌گه جییولدیلر.

حضرت پیغمبر ذوالحجه‌نگ دورتنچی کوننده قرق مینگ‌قدر حاجی‌لر ایله مکه‌گه‌باردی باشقه؛ یاقلاردنده تورکم‌تورکم بیگ‌کوب حاجی‌لر کیلدی. جمعه‌کون عرفه‌ایدی، رسول‌الله یوز یکرمی‌مینگ حاجی ایله حج قیلدی.

هم شول کونده رسول‌اکرم برخطبه‌اوقودی. خطبه‌نگ‌مفهومی‌شولای‌ایدی: «ای آدملر! سزنگ، خاتونلرگز اوستونده حقلرگز بار، آلارـ‌ـزنگ حقن رعایه‌لی بولسونلر. سزده آلارغه کورکام معامله‌ده بولـگز. مؤمنلر هر قایوسی بر برسینه قرنداش‌در، هیچ کمگه قرنده‌شینگ مالی حلال توگل. باری اوز رضاسی ایـله بیرسه‌گنه. مین‌سزگه کیره‌ک بولغان شریعت حکملرن ایرشدردم هـم سزگه ایکی‌نرسه قالدرام، آلارغه‌یابشسا‌گز هیچ‌بر وقته‌یولدان یازماس‌سز. آلارنگ برسی الله‌تعالی‌نگ کتابی، ایکنچیسی پیغمبرنگ سنتیدر.» هم موندن باشقه‌ده بیگ کوب شریعت حکملرن سویله‌دی. ایکلدی وقتی کرگان ایدی اما اوبله نمازی هنوز اوقولغانی یوق ایدی.

اوّل اویله آندن صوڭ ایکندی نمازی اوقولدی، آخشام وقتنده «الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دینا» آیتی اینندی. معناسی: «بوکون سزنڭ دینگزی تمام قیلدم. سزگه نعمتمنی تمام ایتدم، سزنڭ اوچون دین بولورغه اسلامنی اختیار ایتدم». دیمکدر. بو آیت رسولمزنڭ بو فانی دنیادن کوچوب اللهغه توطاشاچغینه اشارت ایدی. حج عمللرن اوته‌گاندن صوڭ سؤیکلی امتیله وداع ایتدی. بو حج شریف حضرت پیغمبرنڭ صوڭغی حجی بولغانلقدن اسمنه «حجة الوداع» دیولدی. حج تمام بولغاچ حاجیلر طارالدی. حضرت پیغمبرده مدینه‌گه قایتوب کیتدی.

وفات رسول صلی الله علیه وسلم

پیغمبرلك دعوا ایتوب بیك کوب کشیلنی توغری یولدان یازدرغان یمامه ولایتنده، مسیلمة الکذاب، یمن ولایتنده اسود عنسی اوزه‌رینه عسکر ییبه‌رلدی. هجرتدن اون برنچی یلده اسامه‌بن زیدنڭ قوماندا اسنده عسکر حاضرلرگه باشلاندی. شول آراده حضرت پیغمبر خسته‌لاندی. بر نیچه کون خسته بولغاندن صوڭ هجرتدن اون برنچی یلده ربیع الاوّلنڭ اون ایکسنده دوشنبه‌کون آلتمش اوچ یاشنده مدینهٔ منوّره شهرنده بو فانی دنیانی قویوب دار بقاغه کیتدی.

حضرت رسولنڭ وفاتی صحابه‌لرنی تمام آپدراتدی. قایوسی تورغان یرنده قاتوب قالدی، قایوسینڭ تلی تو تولوب تلسز کبی بولدی. مدینهٔ منوّره خلقی رسولمز مکه‌دن هجرت ایتوب مدینه‌گه کیلگان کونده نیچك شادلانغان بولسه‌لر وفات بولغانده شول قدر قایغوردیلر.

حضرت رسول وفات بولسه‌ده قولمزده دین ودنیا تورسنده اسلام دینی قیامتکه قدر اداره ایتدر اوچون امرلر وحکملرنی جیغان قرآن قالدی. بو قرآنده بولغان حکمتلرنی یوك یوك تفسیرلر یازساکده تمام کشف ممکن توگلدر.

آنده بولغان قانون ونظاملرنڭ قیامتکه قدر حکمی اوزگارمی یوریه‌چکدر.

قرآن آیت آیت یگرمی اوچ یلده اینوب تمام بولمشدر.

عشرهٔ مبشره ·

مهاجرلر اچنده ایـك ئلوغلرندن اونسینه سلامت وقتلرندوق جنت ایله سوینچ بیرلمشدر . بولارغه (عشرهٔ مبشره) دیبله‌در، آلار :

١) حضرت ابوبکر الصدیق ٢) حضرت عمر الفاروق. ٣) حضرت عثمان. ٤) حضرت علی ابن ابی‌طالب. ٥) ابو عبیدة بن الجراح. ٦) سعد ابن ابي وقاص. ٧) عبدالرحمن بن عوف. ٨) سعد بن زید. ٩) زبیرا بن العوام. ١٠) طلحه بن عبدالله.

رسولمزنك بالالری ·

حضرت‌فاطمه، حضرت رقیه، حضرت ام‌کلثوم، حضرت زینب، حضرت قاسم. حضرت ابراهیم. حضرت عبدالله. (رضوان‌الله علیهم‌اجمعین.)

حضرت پیغمبر ئولگانده باری حضرت فاطمه‌غنه ترك ایدی.

خلفای راشدین حضرتلری ·

١ — ابو بکرالصدیق‌حضرتلرینك‌خلافتی ·

رسول اکرم وفات بولغاننك صوكنده حضرت ابوبکر الصدیق خلیفه بولدی.

حضرت‌ابوبکرقریش‌قبیله‌سینك‌ایك‌بایلرندن‌بولاتوروب‌بارنداننده‌ئلك اسلامنی قبول ایتکان هم مالنی الله یولنده فقیرلرگه طاراتقان .

محمد صلی‌الله علیه وسلم‌گه هر اشده بیك صداقتلی بولوب‌رسولمزنك معراجن ایك ئلك تصدیق اینکانلـکدن اوزینه«صدیق» دیولمشدر.

رسول اکرم خسته وقتده حضرت ابوبکر رسول‌الله‌نك بیورروی ایله امام بولوب نمـاز اوقوتمشدر. رسـول اکرم خسته وقتده شامغه یبه‌رو اوچون حاضرله‌نگان عسکر ابوبکر الصدیق حضرتلری‌نك امری بوینچه اسامه بن زیدنك قوماندانسنده یولغه چقمشلردر.

منه‌رسول‌اکرم حضرتلاریننگ بیک‌کوب ایتوب حاضرله‌نگان همله خلیفه ابوبکرالصدیق حضرتلاریناڭ ایلگ‌اوّل یبیه‌رگان عسکری شول عسکردر.

حضرت اسامه‌نلڭ عسکری ایله روم عسکری آراسنده «موته» دیگان ییرده صوغش بولوب روملرنلڭ عسکری بیگلوب طوزلدیلر. اسلام عسکری بیک‌کوب صوغش‌مالی (غنیمت) آلوب قایتدیلر. پیغمبرلـك دعواسنده بولغان طلیحه‌غه اون ایکی قبیله اییه‌روب خلیفه طرفندن ییبه‌رلگان زکات جییوچیلارنی هیچ نرسه بیرمی کیری قایتارمشلردر. بولارغه خلیفه حضرتلری خالدبن ولیدنی ییبه‌رمش، خالدده بولارنی رەتکه صالوب زکات بیرونی قبول ایتدرمشدر.

طلیحه خاتونی ایله برگه آطنه منوب شام طرفنه قاچدی، برنیچه وقتلر شام طرفنده یورگاندن‌صوڭ یاکادن مسلمان دیننه قایتمش ومکه‌گه باروب حج قیلمشدر.

حضرت خالد طلیحه شکللی پیغمبرلـك دعوا ایتکان مسیلمةالکذابغه باروب بر نی‌قدر صوغشدن صوڭ مسیلمه‌نی ئوتروب عسکرن طاراتمشدر.

موندن صوڭ حضرت خالد بن ولید بصره طرفلریغه باروب آنداده صوغش‌لر قیلوب بیك کوب ییرلرنی آلمشدر.

حضرت خالد اون آلتی‌ملڭ اسلام عسکری ایله شام عسکریغه هجوم ایتوب «اجنادین» دیگان‌ییرده روم ایمپیراطوری «هراقلیوس»نلڭ عسکرن توزدردی.

خالد بن‌ولید حضرتلری شام قلعه‌سن محاصره قیلوب تورغانده ابوبکر الصدیق وفات‌بولوب آنلڭ اورنغه حضرت‌عمر خلیفه بولغانلقدن هم‌اوزینلڭ اورنینه ابوعبیده عسکر باشلغی ایتوب‌بیلگوله‌نگانلگندن خبر آلمشدر.

حضرت ابوبکر هجرتنلڭ اون اوچونچی یلنده آلتمش اوچ یاشنده وفات‌بولوب آنلڭ اورنینه حضرت عمر خلیفه بولمشدر. حضرت ابوبکر ایکی‌یل اوچ آی اون کون خلیفه بولوب تورغان. اول وقتده قرآن آیرم

آیرم کاغدلرده بولغانلقدن شول کاغدلرنی حضرت ابوبکرالصدیق بربیرگه جیدروب مصحف دیوب اسم بیردی .

۲ - عمر الفاروق حضرتلرینڭ خلافتلری .

حضرت ابوبکردن صڭ صحابه‌لر عمرالفاروق حضرتلریله بیعت‌بیروب « امیرالمؤمنین » دیوب اسم بیردیلر. حضرت‌عمر خلیفه بولغاچ حضرت ابوبکر زمانده عسکر باشلغی بولغان خالد بن ولیدنی اورندن توشوروب آنڭ اورنده عبیدة بن‌الجراح حضرتلرن عسکر باشلغی ایتوب قویدی. حضرت‌عمر برخطبه‌سنده خلقنی عجم وعراق خلقی ایله صوغشرغه اوندەدی. حضرت ابوعبیده شامده محاصره‌ده بولغان روملر ایله سویله‌شوب قلعه‌نی صوغشمی‌غنه طاپشررغه رضالاتوب شامنڭ برایشگدن طنچقنه کرگانده حضرت خالد ایکنچی طرفدن صوغشوب کرمشدر.

شام مسلمانلر طرفندن آلنغاچ ابوعبیده حضرتلری عمرو بن العاص فلسطین یاقلرینه ییبەرگان، اوزی روم ایمپیراطوری «هراقلیوس» ایله صوغشوب روملرنی تکرار توزدروب «حمص» قلعه‌سن آلمشدر.

شول‌وقتلرده، حضرت‌عمر بصره‌ایله کوفه شهرلرن اشلەتکان .

هجرتنڭ اون‌بیشنچی یلنده امیرالمؤمنین ابو عبیده‌نی عجمگه ییبەردی، حضرت ابو عبیده صوغش وقتنده عجم عسکرینڭ فیللرندن برسینڭ موینن کیسوب فیل شول وقتده حضرت ابو عبیده‌نی آیاق آستنده طاپطاب شهید ایتمشدر

لکن امیرالمؤمنین طرفندن ابوعبیده عسکرینه برلشلق اوچون سعد بن‌وقاص حضرتلری قوماندا‌سنده ییبەرلگان عسکر باروب یتشکاچ ، کوفه تیره‌سنده قادسیه دیگان اورنده عجملر ایله بیك قاطی صوغش بولوب اسلام عسکری عجملرنی بر توزدرمشلر. عجملر قارشنده مقدس توتلغان«درفش کاویانی» آتلی علم (ئەلم) مسلمانلر قولینه توشمشدر. ینه بو یلده حضرت

عمر اوزی محاصره‌ده بولغان قدس شریفکه کیلوب شهرنی اوز اطاعتنه آلمشدر. حضرت عمر قدسکه کرگاچ روملر ایله یهودیلرگه کورسه‌تکان گوزه‌ل معامله، ته‌ملی تل، کوله‌ر یوز، هر کشینی عجبگه قالدردی. مغلوب بولغانلرغه بو قدر حرمت ورعایت اول وقتده قدر هیچ کم طرفدن قیلنغانی یوق ایدی.

حضرت عمر قدس شریفده مسجد اقصانی توزه‌تدرگاچ مدینه‌گه قایتمشلردر.

قادسیه محاربه‌سندن صوڭ سعد بن ابی وقاصنڭ قول آستنداغی عسکر آقرن آقرن آلغه طابا کیتوب مرتبچه یل اچنده ترکستانغه قدر کیتمشلر.

هجرتنڭ یکرمنچی یلنده همدان، اصفهان شهرلرینی، یه‌ه شول یل اچنده عمرو بن عاصنڭ قول آستنداغی اسلام عسکری اسکندریه، طرابلس غربنی فتح ایتمشلردر.

هجرتنڭ یکرمی برنچی یلنده آزربیجان، هرات، بلخ قطعه‌لرینی آلمشدر.

حضرت عمر هجرتنڭ یکرمی اوچونچی یلنده اون یل آلتی آی خلیفه‌لك ایتدکدن صوڭ آلتمش اوچ یاشنده وفات ایتوب اوزینڭ وصیتی بوینچه روضهٔ مطهره‌ده حضرت ابوبکر الصدیق یاننه کومولمشدر.

حضرت عمر زماننده اسلام عسکری برطرفدن هندستان ایله ترکستانغه قدر، ایکنچی طرفدن تونس ایله جزایرگه قدر کیتمشلر هم کیمه‌لر ایله‌ده باروب آق دیڭگز آطه‌لرندن بعضلرن فتح ایتمشلر. حضرت عمر بیك توری سوزلی، دنیا مالینه هیچ قزقماس، تعظیم وتلوغلاونی سویمی تورغان بر محترم ذات ایدی.

۳ — عثمان ذوالنورین حضرتلرینڭ خلافتی.

حضرت عمر وفات بولغاندن صوڭ حضرت عثمان خلیفه بولدی.

حضرت ابوبکر خلیفه وقتنده بر یرگه جیدرغان مصحف شریفدن برنی قدر مصحفلر یازدروب چیت مملکتلرگه ییبه‌رگانلکدن «جامع القرآن» دیولمشدر.

قسطنطنیه یعنی استانبول ایمپیراطوری «هراقلیوس» حضرت عمرنڭ

وفات خبرن ایشتکاچ بایطاق عسکر جیبروب شامغه ییبه‌رسه‌ده شام والیسی (باشلغی) حضرت معاویه اسلام عسکری ایله دشمانغه قارشی چقوب بیدی کون صوغشقاچ روم عسکرن طوزدرمشلر . هجرتنک یکرمی بیدنچی یلنده حضرت معاویه‌نک طرشووی ایله صوغش کیمه‌سی یاصالوب قبریس آطه‌سی فتح ایتلمشدر.

حضرت عثمان مدینهٔ منوّره‌ده «اریس قیؤسی» دیگان قیؤنی قازرغه بیورغان. بر کون اوزیده قیؤنک قازوغاننی قارارغه کیلوب قیؤنک باشنده توزغانده بارماغنده‌غی خلیفه‌دن خلیفه‌گه قالا کیلگان رسول‌اللّه‌نک یوزوکنی قیؤغه توشروب ییبه‌رمش ، نی قدر ازله‌سه‌لرده طاپا آلماغانلر . شام والیسی حضرت معاویه قسطنطنیه‌گه عسکر ییبه‌روب استانبول تیره‌سنده روملر ایله صوغش قیلغانلر.

شول آراده عجملر باش طارتسه‌لرده بر نیچه صوغشدن صونک ینه‌دن اطاعتکه کرگانلر.

ساسانیان سلاله‌سنک اینک صونک پادشاهی بولغان «یزدجرد» خراسانده‌غی «مرو» شهرنده وفات بولغان .

حضرت عثمان اون ایکی یل قدر خلیفه‌لک ایتوب هجرتنک اوتوز بیشنچی یلنده سکسان ایکی یاشنده وفات ایتمشدر.

٤ — علی ابن ابی طالب حضرتلرینک خلافتی .

حضرت عثماندن صونک حضرت علی خلیفه بولدی.

شام والیسی حضرت معاویه حضرت علی‌گه (کرم اللّه‌وجهه) قارشولق ایتدی. شول سببدن آرالرنده صوغش بولدی . نهایت هیچ بر نتیجه حاصل بولمیچه حضرت علی کوفه‌گه حضرت معاویه شامغه قایتدی. مملکتلرنک بر کیسه‌گی حضرت علینک ایکنچی کیسه‌گی حضرت معاویه‌نک اداره‌سنده ایدی. حضرت علی هجرتنک قرقنچی یلنده آلتمش یاشنده شهید بولمشلردر .

حضرت علی شهید بولغاچ زور اوغلی حضرت حسن خلیفه بولسه‌ده دنیاغه رغبتی بولمادغندن آلتی آیدن صوڭ خلیفه‌لیکنی طاشلاب مدینهٔ منوّره‌گه کیتمشدر.

دولت امویه ·

حضرت امام حسن (رضی الله‌عنه) مدینهٔ منوره‌گه کیتکاچ بنیٔ امیه‌دن شام والیسی معاویه ابن ابی سفیان امیر المؤمنین بولدی. شام اول وقتده مسلمانلرنڭ حکومت مرکزلری قیلندی ·

امویلر اون دورت کشی بولوب بولاردن اوچیسی ابوسفیان سلاله‌سندن، قالغان اون بری مروان ابن‌الحکم سلاله‌سندندر ·

امویلرنڭ پادشاهلقلری سیکسان یدی‌سنه بولوب اوّلگی پادشاهی معاویه، صوڭغی‌سی مروان ثانیدر.

۱ ـ معاویه ابن ابی سفیان زمانی ·

معاویه حضرت عمرخلیفه بولغان زمانده شامغه والی بولوب تعیین‌لەنگان ایدی. معاویه غایت عقللی بولوب مملکت اشلرن بیك یخشی اداره ایتمش هم خلقغه‌ده بیك انعام احسانلی بولمشدر.

عبدالله ابن زیاد قوماندانسنده بولغان عسکر جیحون یلغه‌سن کوچوب ترکستاننی فتح ایتمش، ایکنچی برعسکر سودانگه کروب‌اول تیره‌ده بولغان خلقغه اسلام دینن قبول قیلدرمشلردر.

هجرتنڭ قرق سیکزنچی یلنده بر اسلام عسکری استانبولنی محاصره‌غه آلمشلر. بو عسکر اچنده «ابوایوب الانصاری» حضرتلری‌ده بولوب محاصره وقتنده وفات بولغان هم شول یرده دفنده ایتمشلر. معاویه بن ابی سفیان یکرمی یل والی، اون توقز یل پادشاه بولوب قرق یل شامده تورغان، هجرتنڭ آلتمشنچی یلنده یتمش‌بیش یاشنده وفات بولمشدر.

۲ - یزید بن معاویه زمانی .

معاویه وفات بولغاندن صوڭ اورنیغه اوغلی یزید پادشاه بولمشدر. یزیدنڭ اوزی هم اخلاقی بیك ناچار بولوب، ذوق صفاء عیش عشرت ایله وقتنی اوتکارمشلردر. قورقنچلی کربلا واقعه‌سی اهل اسلامنی یزیددن بیزوناه‌ی صوورتمشدر. موندن صوڭ یزیدنڭ عسکری مدینهٔ منوره‌گه کروب مکهٔ مکرمه‌نڭ برقدر بیرلارن ییاندرمشلردر. یزید دورت یل پادشاه بولغاندن صوڭ هجرتنڭ آلتمش دورتنچی یلنده ۳۹ یاشنده وفات بولمشدر.

۳ - ایکنچی معاویه زمانی.

یزیددن صوڭ اوغلی ایکنچی معاویه پادشاه بولمشدر. ایکنچی معاویه غایت عقللی، دیندار، جسور بر ذات ایدی. اوچ آیدن صوڭ عزلتنی اختیار ایدوب بیك آز وقتدن صوڭره ۲۱ یاشنده وفات بولمشدر.

٤ - مروان ابن الحکم زمانی.

مروان یزید زماننده، مدینه‌ده . والی ایدی. یزید وفات بولغاچ مدینه، مکه، کوفه خلقلری عبدالله بن زبیرگه تابع بولدقلرندن مروان مدینه‌دن قاچوب شامغه کیلمشدر. اول وقتده شامده عبدالله بن زیادنڭ سوزی اوتوملی بولغانلقدن آنڭ بیك آرتق دیله‌وی ایله شامده رئیس بولدی مروان اداره باشنه کیچکاچ یزید بن معاویه‌نڭ خاتوننی نکاحلانمشدر. مروان قصغه بویلی، قالون مویونلی، زور صاقاللی، قزل یوزلی بر آدم ایدی. بر یل قدر اداره باشنده بولوب هجرتنڭ آلتمش بیشنچی یلنده ٦۷ یاشنده وفات بولمشدر.

٥ - عبدالملك ابن مروان زمانی .

مرواندن صوڭ اورننه عبدالملك اولتردی. عبدالملك عقللی، غیرتلی بر آدم ایدی. عبدالملك پادشاه بولغان وقتده اسلام مملکتی اوچ کشی قولنده

ایدی. آفریقا ایله سوریه قطعه‌لری عبدالملك بن مروانگه ، عرب اقلیمی عبدالله بن زبیرگه ، عراق طرفلری مختار بن ابوالثقفی‌گه ایپه‌رگانلر ایدی .

عبدالملك مختار ایله صوغشرغه عبدالله بن زیادنی ییبه‌رسه‌ده موصل تیره‌سنده عبدالله بن زیادنڭ عسکری بوزلوب اوزی تلف بولمشدر .

عبدالله بن زبیرنڭ بصره والی‌یی بولوب تورغان قرنداشی مصعب بن زبیر ایله مختار آراسنده کوفه تیره‌سنده صوغش بولوب مختارنڭ عسکری طارالمش مختارده صوغشده وفات بولمشدر. موندن صوڭ کوفه خلقی عبدالله بن زبیرگه ایپه‌ردیلر. مختار دنیادن کوچکاچ عبدالملك‌گه عبدالله بن زبیردن باشقه قارشی کیله تورغان کشی قالمادی.

شونڭ اوچون عبدالملك عسکر باشلغی بولغان حجاج بن یوسفنی کوفه ایله بصره‌گه ییبه‌روب حجاج مصعب بن زبیرنڭ عسکرن توزدرب مصعب بن زبیرنی شهید ایتمشدر. موندن صوڭ عبدالملك حجاجنی حجاز طرفنه ییبه‌ردی .

حجاج هجرتنڭ یتمش ایکنچی یلنده مکهٔ مکرمه‌نی محاصره ایتوب جبل ابی قبیس‌دن مانجنیق ایله مکهٔ مکرمه‌گه طاشلر آطوب بیت الله نڭ قای بر ییرلرن بوزمشدر.

هجرتنڭ یتمش اوچنچی یلنده حجاج مکهٔ مکرمه‌نی آلدی. صوغش وقتنده عبدالله بن زبیر شهید بولدی. حجاج بر آز مکهٔ مکرمه‌ده توروب بیت الله‌نی توزه‌تدردی . آندن صوڭ مدینهٔ منوره‌گه کیتدی . حجاج حجاز اشن بتورگاچ عراقین یعنی بصره وکوفه والیسی بولدی. هجرتنڭ سیکسانچی یلنده حجاج عبدالرحمن ابن اشعث نڭ قومانداسنده عسکر جیبروب توران حکمداری «رتبیل» گه عسکر ییبه‌ردی . عبدالرحمن ابن اشعث ترکستاننی فتح ایتوب رتبیل‌نی محاصره‌گه آلدی .

بو وقتده حجاج ایله عبدالرحمن ابن اشعثنڭ آراسی یاقن بولغانلقدن عبدالرحمن قرتلی عسکر ایله حجاج‌گه باردی، حجاجنڭ عسکرن پرتوزدرب بصره‌گه کردی .

عبدالملك یکرمی بریل پادشاهلق سوروب هجرتنك سیکسان آلتنچی یلنده آلتمش یاشنده وفات بولدی.

اموی پادشاهلری آراسنده ایلك الك آقچه یاصاتقان عبدالملکدر. آقچه‌نك برطرفنده توگه‌رەك سزق‌اچنه «قل‌هوالله‌احد» ایکنچی طرفنده «لا اله الا الله» توگه‌رەك صزقنك‌طشنده «محمد رسول‌الله‌ارسله‌بالهدی ودین‌الحق» دیوب یازلغان ایدی.

۶ - ولید بن عبدالملك زمانی.

عبدالملك وفات بولغاچ اورننه اوغلی ولید پاشاه بولدی.

ولید زمانی فتوحاتنك ایلك شه‌ب زمانی ایدی. بو عسکری هنلستانده، ایکنچسی کاشغرده وبرسیده ترکستانده غیرت صرف اینوب همان آلمه طابا کیتمکده ایدیلر. کاشغر طرفنده قتیبه‌نك قول آستنده‌عی عسکر قطای چیگمه قدر کیتمش ایدیلر.

ولید محتاجلرنی قرغانوچان ایدی، یتیم بالالارغه معلملر، قارتلر ایله صوقورلارغه‌خدمتچیلر، مقیرلرگه آیاق آقچه‌لر بیلگوله‌تکان‌ایدی. رسول‌الله‌نك مسجدنی توزتدروب کیگایتکان، کعبه‌نك اولاق وایشکلرن آلتوندن یاصاتقان ایدی.

ولیدنك‌پادشاهلغنك آخرلرنده ۵٤ یاشنده‌حجاج‌وفات بولدی.

ولید اون‌یل‌قدر پادشاهلق سوروب هجرتنك توقسان آلتنچی یلنده قرق آلتی یاشنده وفات بولدی.

۷ - سلیمان بن عبدالملك زمانی.

ولید وفات‌بولغاچ‌پادشاهلق‌قرنده‌شی سلیمان‌غه کوچدی.

سلیمان عقللی هم‌بیك بولغان آدم ایسه‌ده آرتق اش کورسه‌تمه‌آلمیچه اوزاق تورمی وفات بولدی.

زمان حکومتنده‌کاشغرنی فتح ایتکان امیر قتیبه‌قارشی قیام ایتکانلکدن

سلیمان‌نڭ امری ایله اولترلمشدر. هجرتنڭ توقسان توقز نچی یلنده استانبول محاصرغه آلنوب اهل اسلام یدی یل قدر غلطه‌ده تورمش ، غلطه‌نڭ قلعه‌سی ایله (عرب جامعی) اول وقت عسکر باشلغی بولغان مسلمه بن عبدالملك طرفندن بنا ایتلمشدر.

سلیمان استانبول محاصره‌سنده بولر اوچون یولغه چقمش ، حلب تیره‌سنده «دابق» دیگان اورنده هضمسزلقدن (آش اوتمه‌و آوررووی) هجرتنڭ ۹۹ نچی یلنده ۴۵ یاشنده وفات بولمشدر.

ایکی یل یارم پادشاه بولوب تورمشدر .

۸ — عمر بن عبدالعزیز زمانی.

سلیمان وفات بولغاچ عمر بن عبدالعزیز پادشاه بولمشدر . عمر بن عبدالعزیز بیك دینلی، عابد، زاهد بر ذات بولوب، آنڭ زماننده مسلمانلرنڭ یوزلرنده شادلق بولوب، خطبه‌لرده (ان الله یأمر) آیتن اوقورغه امر ایتمشدر.

عمر بن عبدالعزیزنڭ عدالتی دنیانڭ بار ییر ینه طارالدی.

هندستان پادشاهلری اسلامنی قبول ایتوب ، عمر بن عبدالعزیزگه اطاعت ایتدیلر.

عمر بن عبدالعزیز حضرت رسولنڭ بالالرینه بیك حرمت ، تعظیم ایتوب آلارغه هیچ کم طرفندن سوز تیدرتمه‌گان. عمر بن عبدالعزیز ایکی یل یارم پادشاه بولوب هجرتنڭ یوزده برنچی یلنده اوتوز توقز یاشنده وفات بولمشدر.

۹ — ایکنچی یزید بن عبدالملك زمانی .

عمر بن عبدالعزیزدن صوڭ یزید بن عبدالملك پادشاه بولدی .
آل مهلب دیگان بیك جومرد بر خاندان ایکنچی یزید زماننده طاراتلمشدر .
اندلسده (ایسپانیاده) اهل اسلام پیره‌نه‌طاولرن آشوب «طولوز» شهرن

محاصره ایتمشلر ایسه‌ده عسکر باشلغی «السماح» شهید بولغانلقدن عسکر کیری ایسپانیه‌غه چیگلورگه مجبور بولدی.

یزید مبابه اسملی بیك سۆیكلی جاریه‌سی وفات بولغاچ بیك‌قایغروب هجرتنك یوزده بیشنچی یلنده ٤٠ یاشنده وفات بولدی.

دورت یل مقداری پادشاهلق سوردی.

۱۰ — هشام بن عبدالملك زمانی.

ایكنچی یزیددن صوڭ اورننه قرنداشی هشام كیچمشدر. هشام غایت ساكن، اسرافنی سویمی طورغان بر آدم ایدی. سیجیلیا آطه‌سی آنڭ زماننده آلندی

تونس ایله طرابلس طرفلرنده ترتیبسزلك چقسه‌ده بیك تیز باصدرلمشدر.

ایسپانیاغه والی ایتوب تعیین ایتولگان (عبدالرحمن الغافقی) بیك كوب عسكر ایله فرانسه‌غه باروب بوردوشهرنی آلغان ایدی.

لكن «پووانیه» دیگان یرده فرانسوزلر ایله صوغشقانده عبدالرحمن شهید بولغانلقدن اسلام عسكری كیری ایسپانیه‌غه چیكمشدر. بطال غازی اسمی ایله آطاقلانغان آنطالیه‌لی «ابوالحسن عبدالله» روملر ایله بیك كوب صوغشوب برسنه استانبول ایمپیراطوری قسطنطیننی اسیر ایتمش. نهایت شهید بولوب ایسکی شهر تیره‌سنده سیدغازی دیگان قریه‌ده دفن ایتلمشدر.

هشام یكرمی یل قدر پادشاه بولوب هجرتنك یوز یكرمی بیشنچی یلنده ایللی اوچ یاشنده وفات ایتمشدر.

۱۱ — ایكنچی ولید بن یزید ثانی زمانی.

هشامدن صوڭ اورنینه ایكنچی یزیدنك اوغلی ایكنچی ولید كیچمشدر. پادشاهلق سورگان زمانی یخشی كیچمه‌دی. «زین العابدین» حضرتلرینك بالاسینك بالاسی «یحیی بن زید» ایكنچی ولید زماننده وفات بولدی.

ایكنچی ولیدنك اورننه برنچی ولیدنك اوغلی اوچونچی یزید كیچدی.

۱۲ — اوچونچی یزید بن ولید اول زمانی.

اوچونچی یزیدنڭ زماننده مملکت اچنده ترتیبسزلك ایدی.

اوچونچی یزید ایکنچی ولید زمانیده‌غی باشسزلق وناچارلقلرنی ره‌تکه صالورغه طرشوب قاراسه‌ده بولدرا آلمادی.

بیش آی قدر پادشاه بولوب هجرتنڭ یوزیکرمی آلتنچی‌یلنده قرق یاشنده وقتده وفات ایتمشدر.

۱۳ — ابراهیم بن ولید اول زمانی.

اوچونچی یزیددن صوڭ قرنده‌شی ابراهیم مقام‌حکومتکه کیچمش ایسه‌ده ایکی آی‌قدر حکومت سورگان‌صوڭ هجرتنڭ یوز یکرمی ییدنچی یلنده اوتوز سیکز یاشنده وفات بولمشدر.

۱٤ — ایکنچی مروان بن محمد بن مروان بن الحکم زمانی.

ایکنچی مروان امویلرنڭ ایڭ صوڭغی پادشاهلری بولوب «مروان حمار» اسمی ایله مشهور ایکدی.

مقام حکومتکه کوچکاچ هر یاقده باشسزلقلر کوریلگان ایدی.

لکن مروان طرشوب بو باشسزلقلرنی بتورگاچ ایکی یل قدر طنچقده اوتکاردی.

حضرت پیغمبرنڭ عموجه‌سی عباسنڭ بالالرندن «ابامسلم خراسانی» دیگان‌کشی «مرو» تیره‌سندن‌باش کوته‌روب «مرونی» آلمش. باشقه یاقدن «ابو العباس عبدالله» وزیری «ابو مسلمة الخلال» ایله برگه عراق تیره‌لرن آلوب موصل‌غه طوری باردیلر.

ابوالعباس‌نڭ عموجه‌سی عبدالله بن علینڭ عسکری ایله مروانڭ عسکری «زاب‌صووی» قربیده‌قارشی کیلوب مروانڭ عسکری توزلدی.

مروان عسکرنڭ طارالغانن کورو ایله قاچوب موصل‌گه کیلدی.

آندان حران‌غه، آندن حمص‌قه حمص‌دن‌شامغه، شامدن فلسطینغه‌، ایلڭ صوڭره جماعتلری ایله مصرغه کیدرب وفات بولدی.

منه شولای اینوب امویه دولتی تمام بتدی.

کوبمی پادشاه بولوب تورغانلر.			نیچه یل عمر سورگانلر.
١	معاویه بن ابوسفیان	١٩	٧٥
٢	یزید بن معاویه	٤	٣٩
٣	ایکنچی معاویه بن یزید	٣ آی	٢١
٤	مروان بن الحکم	١	٦٢
٥	عبدالملك بن مروان	٢١	٦٠
٦	برنچی ولید بن عبدالملك	١٠	٤٦
٧	سلیمان بن عبدالملك	٣	٤٥
٨	عمر بن عبدالعزیز	٢	٣٩
٩	ایکنچی یزید بن عبدالملك	٤	٤٠
١٠	هشام بن عبدالملك	٢٠	٥٣
١١	ایکنچی ولید بن یزید ثانی	١	٤٠
١٢	اوچونچی یزید بن ولید اول	٥ آی	٤٠
١٣	ابراهیم بن ولید اول	٢ آی	٣٨
١٤	ایکنچی مروان بن محمد بن مروان اول	٥	٦٢

خلافت عباسیه.

امویلردن صوڭ خلیفه وسلطانلق حضرت پیغمبرنڭ عموجه‌سی حضرت عباسنڭ نسلنه کوچدی. شونڭ اوچون بولارغه «عباسیه» دیوله‌در.

خلیفه‌لکنی عباسیلر قولینه کرتورگه بیگروك اجتهاد ایتکان ابا المسلم الخراسانی‌در.

عباسیلردن ایللی دورت آدم خلیفه بولوب ، بولاردن اوتوز بیدیسی هجرتنڭ ۶۵۹ نچی یلنه‌قدر عراقده، اون بیدیسی هجرتنڭ ۶۵۹ ندن آلوب ۹۲۳ نچی یلغه قدر مصرده خلیفه بولمشلردر.

۱ — ابو العباس (السفاح) نڭ زمانی

عباسیلرنڭ اوّلگی خلیفه‌سی ابوالعباس عبدالله‌در.

ابوالعباس پایتختینی «انبار» شهریغه کوچروب، هاشمیه دیوب اسم بیردی. ابوالعباس جوامرد بولوب، عالملرنی ، فقیرلرنی سویوب هر وقت آلارغه احسان قیلا ایدی.

امویلر خطبه‌نی اوطروب اوقیلر ایدی. ابوالعباس آیاق اوستنده اوقودی. ابوالعباس دورت یل خلیفه بولوب، یگرمی سیکز یاشنده وقتنده چه‌چه‌ك آوروی ایله وفات بولوب هاشمیه‌ده دفن ایتلمشدر.

۲ — ابو جعفر المنصور زمانی.

ابوجعفر المنصور، ابوالعباسنڭ قرنداشیدر.

ابوالعباس وفات بولغانده ابوجعفر ابامسلم خراسانی ایله حجازده ایدی، ابوجعفر خلیفه بولغان وقتده عبدالله بن علی باش تارتسه‌ده ابوجعفر آنگا ابا مسلمنی ییبه‌روب اوزینه اطاعت ایتدردی.

عباسیلردن قاچقان امویلر نسلندن «عبدالرحمن بن هشام» منصور زماننده ایسپانیه‌غه باروب «اندلس دولت امویه‌سی» اسمنده بر دولت قوردی. شونڭ اوچون عباسیلرنڭ اندلسده هیچ بر حکملری یورمی ایدی.

منصور بغداد شهرن یاصاتوب خلافت مرکزن هاشمیه‌دن بغدادقه کوچردی . ابوجعفر المنصور هجرتنڭ ۱۵۸ یلنده ۶۳ یاشنده وفات بولدی .

امام اعظم حضرتلری جعفر زماننده وفات بولدی.

منصور علم و معرفتکه عاشق بولوب، علما و اهل معارفنی بیك سویه‌ایدی.

هر بیرده مکتبلر آچدروب روم هم نسطوریلردن ایسکی یونان عالملرینك کتابلرن عربچه‌گه ترجمه ایتدرمشدر.

۳ — محمد المهدی زمانی.

ابوجعفردن صوڭ اورنینه اوغلی محمدالمهدی خلیفه اولدی.

محمدالمهدی غایت عابد، زاهد، دینلی، کشیگه ایزگولك قیلونی سؤیه تورغان، جومارد ومرحمتلی بر آدم ایدی. خلیفه بولغاچ حبسدن کشی ئولتر-گانلردن باشقه‌لرن همه‌سون قوتقارمشدر. مکهٔ مکرمه ایله مدینهٔ منوّره‌نی توزه‌تدروب، حج یوللرینه قیولر قازتمشدر.

فقیرلرگه، محتاجلرغه بیك كوب صدقه‌لر بیره ایدی.

اوغلی هارون رشید قول آستنده، استانبولغه عسکر یبه‌روب، بایتاق صوغشدن صوڭ روم ایمپیراطورن توله‌وتوله‌رگه مجبور ایتمشدر.

مهدی هجرتنڭ ۱٦۸ نچی یلنده قرق اوچ یاشنده وفات بولدی. اون یل خلیفه بولوب تورغان.

٤ — موسی الهادی زمانی.

مهدی وفات بولغانده چرجانده ایدی. موسی الهادی بر یل قدر خلیفه بولوب ۲٦ یاشنده وفات بولدی.

٥ — هارون الرشید زمانی.

موسی الهادینڭ کچکنه قرنده‌شی هارون الرشید هجرتنڭ ۱۷۰ نچی یلنده خلیفه بولدی. حج قیلغاندن صوڭ قبریس آطه‌سن ایکنچی مرتبه فتح ایتمش، شرق ایمپیراطوری ایله صوغشوب رومار نی «دارکلی»گه قدر سوردی.

هارون الرشید؛ فرانسه قرالی شارلمان ایله دوستلاشوب شارلمانغه بوله‌کلر یبه‌ردی؛ بو بوله‌کلر آراسنده بر صوغا طورغان دیوار ساعتی‌ده بار ایدی. اول

وقتده یاوروبانڭ هیچ بر ییرنده صوغاطورغان ساعت کورمه گانلکلرندن فرانسوزلر ساعت صوقغان وقتده بیك عجبلەنگانلر.

مشهور «جعفر البرمکی» هارون الرشیدنڭ وزیری ایدی. هاروننڭ زماننده اسلامنڭ چیگی شرقده؛ چین، غربده؛ بحر محیط آطلاسی، شمالده؛ قافقازیه، جنوبده آفریقا صحرالرینه قدر ایدی.

هارون الرشید، عباسی خلیفه لرینڭ اڭ مشهوریدر. آنڭ زماننده علوم ومعارف بیك ترقی ایتوب، رصدخانه لر (*)، دار الفنونلر یاصالمشدر. اوزی بیك عقللی، عبادتلی سویه تورغان بر آدم ایدی.

هارون الرشید سمرقندکه صوغشقه بارغانده ١٩٣ نچی یلده خراسانڭ توس شهرنده قرق یاشنده وفات بولدی.

یکرمی اوچ یل خلیفه بولوب تورغان.

٦ — محمد الامین زمانی.

امین هارون الرشیدنڭ اوغلیدر. قوّتلی ومهابت بر آدم ایدی. حکومت اشلرینه هیچ قاتشمی ایدی.

٧ — مامون زمانی.

مأمون قرنداشی امین وفات بولغاچ خلیفه بولمشدر.

مأمون زماننده بغداد شهری علوم ومعارفنڭ مرکزی ایدی. مأمون اوزی بیك عالم بولغانلقدن بیك کوب عالملرنی جییوب نصف النهارنڭ بر درجه لك قوسی اولچه نگان همده ییرنڭ توکه رەك بولوچیلغی اثبات ایتلروب ییر شارینڭ تخمینا گنه بولسه ده زورلغی تعیین ایتولگان. دخی شول زمانده ق «محمد بن موسی» اسملی بر ریاضیات عالمی علم جبرنی ایجاد ایتکان.

مأمون هجرتنڭ ٢١٨ نچی یلده ٨ ؛ یاشنده وفات بولوب طرسوسده دفن ایتولمشدر. یکرمی یل خلیفه بولوب تورغان.

(*) رصدخانه — مخصوص قورالر ایله ن کوکده گی یولدزلرنی قارار اوچون بولغان بنا.

٨ — محمد معتصم بالله زمانی .

معتصم بالله هارون الرشیدنڭ اوغلیدر. باطر وقوّتلی ایدی.
معتصم باللهنڭ تاریخلرنده بیك كوب سیگزلی صفرلر توغری كیلگانلكدن «مثمن» لقبنی آلدی .
(١٨٠) تاریخده طوغمش، هارون الرشیدنڭ سیگزنچی اوغلی بولوب ٤٨ یل عمر سورمش، ٢١٨ تاریخده خلیفه بولمش، سیگز یل، سیگز آی سیگز كون خلیفه بولوب تورمش، سیگز قز، سیگز ایر بالاسی بولمش، سیگز شهر فتح ایتمش، ربیع الاوّلنڭ سیگزنچی كوننده وفات بولمشدر.
مأموننڭ خلیفه بولوب تورغان زمانی عباسیه دولتننڭ شوكتلی زمانلرنڭ صوڭیدر.
موندن صوڭ بغدادده ینه اوتوز كشی خلیفه بولوب تورسهلرده اوّلگی شوكتلی زمانلر كورلمهدی، آخرنده دولت عباسیه كیسهك كیسهك امیرلر قولنده بولوب قالدی .

٩ — واثق بالله زمانی .

معتصمنڭ اوغلی واثق بالله ٢٢٧نچی یلده خلیفه بولدی .
بیش یل قدر خلیفه بولوب هجرتنڭ ٢٣٢نچی یلنده ٣٢ یاشنده وفات بولدی.
كشیگه درجهسینه كوره تعظیم، هر وقت یخشیلق ایتونی سویه تورغان بر آدم بولوب، مكه، مدینه خلقنه بیك كوب آقچه وبولهكلر بیره ایدی .

١٠ — متوكل علی الله زمانی .

متوكل علی الله معتصمنڭ اوغلی بولوب ٢٣٢نچی یلده تختكه اوطرمشدر.
مونڭ زماننده تورتوب ئهیتورلك اش بولمادی .
٢٤٧نچی یلده ٤٠ یاشنده وقتده وفات بولمش ، اون سنه خلیفه بولوب تورمشدر.

١١ — المنتصر بالله محمد زمانى .

متوكل على اللهدن صوڭ اوغلى منتصر خليفه بولدى .
مونڭ زمانده توتوب يازارلق بر واقعه ده بولمادى.
منتصر هجرتنڭ ٢٤٨نچى يلنده آش قازانى بوزلوب ٢٨ ياشنده وقتده وفات بولدى.
آلتى آى قدر خليفه بولوب توردى.

٤٢ — مستعين بالله احمد زمانى .

منتصردن صوڭ مستعين بالله خليفه بولوب روملر ايله صوغشمشدر. اوچ سنه توقز آى خليفه بولوب اوتوز بر ياشنده وفات ايتمشدر.

١٣ — معتز بالله زبير زمانى .

مستعين باللهدن صوڭ متوكل على اللهنڭ اوغلى معتز بالله خليفه بولمشدر.
اوچ يل خليفه بولوب ٢٤ياشنده وفات بولمشدر.

١٤ — المهتدى بالله محمد زمانى .

مهتدى بالله واثقنڭ اوغليدر. غايت عابد وزاهد بر آدم ايدى. اون بر يل خليفه بولوب ٣٨ياشنده وفات بولمشدر.

١٥ — المعتمد على الله احمد زمانى .

مهتدى باللهدن صوڭ متوكلنڭ اوغلى معتمد على الله خليفه بولدى.
مونڭ زمانده بنى سامان ديگان دولت تشكيل ايتلدى.
روملر ايله صوغشوب روملرنى ييكدى .
٢٣يل خليفه‌لك ايتوب ايللى ياشنده وفات بولدى .

١٦ — المعتضد بالله احمد زمانى .

معتضد ٢٧٩نچى يلده خليفه بولوب اون يل قدر خليفه‌لك ايتمشدر.

مونك زمانده حکومت اشلری يولغه صالنوب، ترتيبسزلكلرگه سبب بولغان آدملر تمام بترلدی.

شولای ایتوب عباسی حکومتی یا گادن قوّتلندی.

بيت المالنك خزينه‌سی تمام آلتون ايله تولدی.

١٧— المكتفي بالله علي زماني.

معتضدنك اوغلی مكتفی بالله هجرتنك ٢٨٩نچی یلنده خلیفه بولدی.

اوزی کشی قزغرلق بولغان شکللی اخلاقید، هرکم قرغرلق ایدی.

خلیفه بولغاچ بیك کوب یبرده مسجدلر یاصاتمشدر.

روملردن «انطاکیه»نی فتح ایتمش، مصر قلعه‌سن احمد بن طولوننك قولندن آلمشدر، آلتی یل خلیفه‌لك ایتوب اوتوز اوچ یاشنده وفات بولمشدر.

١٨— المقتدر بالله جعفر زماني.

معتضدنك اوغلی مقتدر بالله خلیفه بولغان وقتده اون اوچ یاشنده بربالا ایدی. مكۀ مكرمه همدانیلر قولنه كوچدی. مسلمانلر شاقتی زمان جنگه‌ده بارالمادیلر. مصرده «دولت فاطمیه» تشکیل ایتلدی.

مقتدر ٢٤سنه خلیفه‌لك ایتوب ٣٨ یاشنده وفات بولدی.

١٩ — قاهر بالله محمد زماني.

قاهر بالله زماننده یازارلق واقعه‌لر بولمادی.

ایکی یل خلیفه‌لك ایتوب ٥٢یاشنده وفات بولدی.

٢٠— راضي بالله محمد زماني.

مقتدرنك اوغلی راضی بالله ٣٢٢نچی یلده خلیفه بولوب (امیرالامرا)لق بالالرندن بالالرینه قالووی اوچون فرمان چغاردی.

راضی بالله یبدی یل خلیفه‌لك ایتوب ٣٢یاشنده وفات بولدی.

۲۱ — المتقی بالله ابراهیم زمانی .

راضی باللهنیڭ قرندەشی متقی بالله دورت یل خلیفەلك ایتوب آلتمش یاشنده وفات بولدی.

۲۲ - المستكفی بالله عبدالله زمانی .

متقی باللهدن صوڭ مستكفی بالله خلیفه بولدی.
بریل دورت آی خلیفەلك ایتوب ٤٦ یاشنده وفات بولدی .
متقی بالله زماننده تشكیل ایتولگان آل بویه دولتینڭ باش آدملرندن معزالدوله احمد، مونڭ زماننده بغدادده مستكفی باللهغه تابع بولوب امیرالامرالق كافزی آلدی.

۲۳ — المطیع بالله فضل زمانی.

مقتدرنڭ اوغلی مطیع بالله ۲۹ یل دورت آی خلیفەلك ایتوب ۷۳ یاشنده وفات ایتدی . امیرالامرا معزالدوله احمد وفات بولغاچ اورننده اوغلی « عزالدوله بختیار امیرالامرا» بولدی .
مطیع اوزی سلامت وقتده اورننه اوغلی طایع باللهنی قویدی.

۲٤ — المطایع بالله عبدالكریم زمانی

طایع بالله ۱۷ یل ، ۹ آی خلیفەلك ایتوب ۷٥ یاشنده وفات بولدی .
عضدالدوله بغدادكه كیلوب طایعنڭ وزیری بولدی.
حضرت علینڭ تربەسن عضدالدوله یاصاتمشدر.

۲٥ — القادر بالله احمد زمانی.

قادر بالله قرق بریل اوچ آی خلیفەلك ایتوب ۷٦ یاشنده وفات بولدی.
عباسی خلیفەلری آراسنده مونادرن كوب یاشاگان بولمادی.

٢٦ – القائم بامرالله عبدالله زمانی .

قائم بامرالله قرق دورت سنه سیکز آئی خلیفه‌لك ایتمشدر .
مونك زماننده خراسانده دولت سلجوقیه تشکیل ایتلوب آل بویه دولتی منقرض بولمشدر .
سلجوقیلردن «طغرل» بك بغدادکه کیلوب امیرالامرالقنی «آل بویه» نك قولندن آلمشدر .

٢٧ - المقتدیٰ بالله عبدالله زمانی .

مقتدی بالله ١٩ یل، ٨ آی خلیفه‌لك ایتوب ٣٨ یاشنده وفات بولمشدر .
مونك زماننده ذکر ایته‌رلك کیره‌کلی بر واقعه بولمادی .

٢٨ المستظهر بالله احمد زمانی

مستظهر بالله اون یاشنده چاغنده خلیفه بولدی.
٢٥ یل خلیفه‌لك ایتوب ٤١ یاشنده وفات بولمشدر .
مستظهر صالح ، عابد، حافظ کلام‌الله ایدی.
مونك زماننده اهل صلیب انطاکیه ایله قدس شریفنی آلمشلردر .

٢٩ — المسترشد بالله فضل زمانی .

مسترشدبالله ١٧ یل، ٦ آی خلیفه‌لك ایتوب ٤٣ یاشنده وفات بولدی.
مونك زماننده تلکه آلوب ئه‌یتورلك بر واقعه‌ده یوقدر.

٣٠ - الراشد بالله جعفر زمانی

راشد بالله ایکی یل خلیفه‌لك ایتوب ٤٢ یاشنده وفات بولمشدر .
مونك زماننده سلطان مسعود ایله صوغشونی اویلاب راشد بالله موصل‌گه، آندان اصفهانگه کیتوب عسکر جییوب کیری بغدادکه کیلگان وقتده یولده وفات بولدی.

۳۱- المقتضی لامر الله محمد زمانی .

مقتضی لامرالله ۵۲ یل خلیفه‌لك ایتوب ٦٦ یاشنده وفات بولمشدر . جسارتلی، شجاعتلی، عالم، صالح بر آدم ایدی.

۳۲- المستنجد بالله یوسف زمانی.

مستنجد بالله اون بریل خلیفه‌لك ایتوب ٤٨ یاشنده وفات بولدی. مستنجد عبادت قیلوچان بولوب عمرنی عبادت ایله‌گه کیچوره ایدی . مونك زماننده بیك زور برزلزله بولوب شام طرفلری خراب بولدی.

۳۳- المستضی بنور الله حسن زمانی.

مستضی بنورالله توقز یل، ۳ آی خلیفه‌لك ایتوب، ٤۲ یاشنده وفات بولمشدر. مونك زماننده فاطمیه دولتی منقرض بولوب اندلسدن باشقه هر یرده خطبه مستضی بنورالله اسمنه اوقولور ایدی .
زاهد، عابد بولوب کشیگه یخشیلق ایتونی سؤیه‌تورغان برآدم ایدی.

۳٤- الناصر لدین الله احمد زمانی.

ناصر ٤٦ یل، ۱۰ آی خلیفه‌لك ایتوب ٦۰ یاشنده وفات بولمشد . بیك عالم وفاضل بر آدم ایدی.
ماغول ایله تاتارلرنك باشلغی بولغان چنگزنك هجومی مونك زماننده‌در.

۳۵- الظاهر بامر الله محمد زمانی.

ظاهر توقز آی خلیفه‌لك ایتوب ۵۲ یاشنده وفات بولدی .
تاتارلر ایله صوغش همان دوام اینه ایدی .
بیك توغریلقلی برآدم بولوب مدرسه‌لر، خسته خانه‌لر ، مونچالر یاصانمشدر.

٣٦— المستنصر بالله منصور زمانی .

مستنصر بالله ١٧ یل خلیفه‌لك ایتوب ٥٢ یاشنده وفات بولدی . غایت توغری، دینلی بولوب، کتاب مطالعه ایتونی بیك سۆیه ایدی . بغداد شهرنده برمدرسه یاصاتوب اسمنی اوزینه نسبت بیروب «مدرسهٔ مستنصریه» دیب آتامشلردر.

خوارزم شاهی جلال‌الدین مونك زماننده وفات بولمشدر .

٣٧— المستعصم بالله عبدالله زمانی

مستعصم بالله اون بیش یـل ، سیکز آی خلیفه‌لك ایتوب ٤٦ یاشنده وفات بولمشدر.

مستعصم بغداد شهرنده‌گی عباسی خلیفه‌لرینك ایڭ صوڭغسیدر.

مستعصم بالله زماننده چنگزنك اوغلی هلاکو بغدادکه کیلوب بغداد شهرن آلدی. بغدادشهرن تمام ویران حالـگه کیتروب خلقینڭکو بره‌گن شهید ایتمشدر. بغدادده بیك کوب بعالارنی ییمرب یاقمشلر، کتابلرنی دجله نهرینه طاشلامشلردر دجله‌نڭ اچنده طاشلانغان کتابلر شول‌قدر کوب ایدی منی دجله‌ده کتابلردن برکوپر حاصل بولدی. بایتاق وقـت دجله صووی بغداددن توبه‌نگه قابقارا بولوب آقدی. بوندن صوڭ دولت عباسیه بغدادده تمام بوغالدی.

مصرده عباسی خلیفه‌لری.

تاتارلر بغدادنی آلغاچ عباسیلردن «المستنصر بالله» مصرغه کیتکان مصرده (ملك ظاهر) مستنصرغه تابع بولوب آنڭ اسمنه خطبه اوقوتمشدر. شولای ایتوب عباسیلرنڭ خلیفه‌لـگی مصرده یا ڭادن باشلاندی.

مصرده خليفه بولوب تورغان ١٧ آدمنك اسملرى :

١ المستنصر بالله احمد	٢	ايكنچى مرتبه متوكل على الله	١٧
٢ الحاكم بامر الله احمد	٤٠	١٠ المستعين بالله عباس	٢٨
٣ المستكفى بالله سليمان	٣٩	١١ المستكفى بالله عباس	١٠
٤ الواثق بالله ابراهيم	١	١٢ المعتضد بالله داود	٢٩
٥ الحاكم بامر الله احمد بن مستكفى	١٢	١٣ القائم بامر الله حمزه	٤
٦ المعتضد بالله احمد	١٠	١٤ المستنجد بالله يوسف	٢٥
٧ المتوكل على الله محمد	٢٢	١٥ المتوكل على الله محمد	١٩
٨ الواثق بالله عمر	٣	١٦ المستمسك بالله يعقوب	١٩
٩ المعتصم بالله زكريا	٣	١٧ المتوكل على الله محمد بن مستمسك..	

مصرده خليفه‌لك ايتكان بو اون بيدى خليفه مصر حكمدارلرى طرفندن بيلگوله‌نگان سرايده قدر حرمت اچنده توروب بعيرم كونلرنده مصر حكمدارلرى مخصوص باروب زيارت ايته‌لر ايدى.

٩٢٢نچى يلده عثمانلى پادشاهلرندن سلطان سليم اوّل مصرنى فتح ايتكاچ اون يدنچى خليفه متوكل على الله ايله استانبولغه كيلوب خليفه‌لكنى سلطان سليم اوّلگه طابشردى. بو كونده‌ده خليفه‌لك عثمانليلر قولنده‌در.

﴿ اندلس تاريخى ﴾

اندلس دولت امويه‌سى.

اموى خليفه‌لرينك آلتنچيسى بولغان وليد بن عبدالملك زماننده موسى بن نصير ايله طارق بن زيادنك همتلرى ايله فتح ايتلگان اندلس (اسپانيا مملكتى) ايك گوزه‌ل بر اسلام مملكتى ايدى.

امويلرنك حكومتى بتوب عباسيلر حكومتى باشلانغاچ امويلردن عبدالرحمن بن معاويه آفريقاغه كيتوب صحراى كبير تيره‌لرنده جعفر المنصور اسمنده يوروب آلتى يل قدرى قاچوب توردى .

اندلسده بولغان مسلمانلر عبدالرحمن‌نك سلامت ایکانلگن بلگاچ عبدالرحمن‌نی اندلسکه چاقروب پادشاه ایتدیلر. اندلسده دولت امویه شول روشده باشلاندی. ایکی یوز بیش یل دوام ایتوب اون آلتی حکمدار سلطانلق ایتمشلردر.

۱ — عبدالرحمن بن معاویه زمانی.

اندلسده امویه‌دولتن باشلاب اویوشدرغان عبدالرحمن (امیریوسف) اسملده‌گی ایسپانیا امیرلرندن بره‌و ایله صوغشوب آخرده یوسفنی‌یورتکیز طرفلریغه کیته‌رگه مجبور ایتدی.

یوسف بر آزدن بنه‌ده عبدالرحمن‌غه باش کوته‌روب صوغشلرنك برنده وفات بولمشدر.

فرانسه قارولی بیپین اندلسکه‌تجاوزده بولغانلقدن عبدالرحمن مملکتنی دیڭگزدن صاقلاو اوچون صوغش کیمه‌لری یاصاتوب امیرالماء (آدمیرال) تعیین ایتدی.

پایتخت بولغان «قرطبه» شهرندن باشقه مملکتنی آلتی ولایتکه آیروب، مملکت اشن جایغه صالدی.

قرطبه شهرنده دنیانك ایڭ‌ماتور بنالرندن بولغان بر جامع شریف یاصاتدی. هرطرفده مکتبلر، مسجدلر، مدرسه‌لر، کتبخانه‌لر بناایتدردی. عبدالرحمن‌زمانده‌خلق‌طنچ‌بولوب‌هنرصاتوآلواشلری بیك آلغه کیتدی.

الحاصل ایسپانیا قطعه‌سن عبدالرحمن دنیانك ایڭ‌ماتور وایڭ تورك بر قطعه‌سی حالنه قویدی.

یاۋروپاده حاضرده کوزآلدیزده بولغان مدنیت‌نك نیگزن ایسپانیه‌ده عبدالرحمن بن‌معاویه قورمشدر.

عبدالرحمن هجرتنك ۱۷۲نچی یلده اورنن کچکنه اوغلی هشامغه قالدروب وفات بولمشدر.

بیك توغریلق ایله‌گنه ۳۳ییل سلطانلق سوردی .

عبدالرحمن عاملی بیك آرتق سویگانلکلن، ئولگانچه شول علم ومعارف بولنده اجتهادن صرف ایتدی الله رحمت ایتسون .

۲ — هشام بن عبدالرحمن زمانی .

عبدالرحمن نڭ کچکنه اوغلی هشام اوتوز ایکی یاشنده آتاسینڭ اورنینه سلطان بولدی .

هشام ایکی عسکر ترتیب ایتوب برسنی فرانسیه نڭ جنوب طرفنده بولغان «ناربونه»غه ییبه‌ردی. فرانسوزلرغه غالب بولوب ناربونه شهرن آلدی. ایکنچیسن «آستوریه» طرفلرنده‌گی بر کچکنه خریستیان دولتنه ییبه‌روب؛ بونده اسلام عسکری غالب بولسه‌ده آخرده مغلوب بولمشدر

هشامده آتاسی شیکللی مملکتنی بخشرتورغه ونظامغه صالورغه طروشدی، آتاسینڭ قرطبه‌ده اشله‌ته باشلاغان جامع شریفنی تماملاتدی. انجیل وتوراتنی عربچه‌گه ترجمه ایتدردی .

هشام ییدی ییل سلطانلق سوروب هجرتنڭ ۱۸۰نچی یلنده وفات بولمشدر .

هشام بیك عدالتلی، مرحمتلی، عالم وفاضل بر آدم بولوب آتاسی کبی علوم ومعارفنڭ طارالووینه بیك اجتهاد ایتمشدر .

۳ — حکم بن هشام زمانی .

هشام وفات بولغاچ اوغلی حکم سلطان بولدی .

فرانسیه قرالی شارلمان پیرونه‌طاولری آشا ایسپانیه‌گه کیلوب «ابرو» نهری تیره‌سن آلدی .

قرطبه خلقندن بیك دوربسن مملکتدن سوردی. بو سورلگانلر مصر طرفنه کیتوب اسکندریه‌نی آلدیلر. بوندن صوڭ گریت آطاسن آلوب قندیه شهرن بنا ایتدیلر. تیره بونده یده دونیچه قطعه آلوب آنده بر اسلام حکومتنی توزدیلر.

حکم، سیکز یل سلطانلق سوردکدن صوك وفات بولمشدر.

٤ — ایکنچی عبدالرحمن بن حکم زمانی.

ایکنچی عبدالرحمن بیك غیرتلی وتوغرولقلی بر حکمدار ایدی. زماننده بولغان ترتیبسزلکلرنی بیك تیز وقت اچنده باصدردی.

آستوریه قراللغی ایله صوغشوب غالب بولدی.

عسکر ایله فرانسیه‌لیلرغه باروب دشماننی پیره‌نه طاولرینه‌قدر سوردی.

ایسپانیا خریستیانلری چغارغان اختلال ۹ یلغه‌قدر دوام اینوب صوکره‌دن ترتیبکه صالندی.

ایکنچی عبدالرحمن بیك مهیتلی بر مسلمان ایدی. ایلك اوّل پوچته‌نی چغارغان ایکنچی عبدالرحمندر.

عبدالرحمن معارفنی غایت سویه تورغان برآدم بولغانلقدن زماننده علوم معارف ترقی ایتدی.

ایسپانیاده بیك زور برآچلق بولمش ایسه‌ده عبدالرحمن نك غیرتی آرقاسنده خلق هیچ بر محتاجلق کورمه‌دی.

ایکنچی عبدالرحمن ۳۱ یل سلطانلق سورروب هجرتنك ۲۳۸ نچی یلنده آلتمش بیش یاشنده وفات بولمشدر.

٥ — محمد بن عبدالرحمن زمانی.

عبدالرحمن دن صوك اوغلی محمد ۲۳۸ نچی یلده سلطنتکه کیچدی.

محمدنك زمانی بیك طنچسز ایدی. شمالدن فرانسوزلر، ناوارلیلر، آستوریه‌لیلر صوغش قصدی ایله ایسپانیه اوزه‌رینه کیلدیلر.

مملکت اچنده ایسپانیا خریستیانلری اختلال قوزغاتدیلر.

شول زمانده‌وق آچلق، زلزله خسته‌لق برسی آرتندن برسی چغوبقنده توردی. بولاردن باشقه عمر بن حفص اسمنده خیانتچی بر حریف (طلیطله) شهرن مرکز ایتوب بردره بکلك (*) تورزدی.

(*) بر نیچه آوللرغه سوزی وحکمی اوته طورغان کچکنه بر حکومت.

شول قدر اوڭایسزلقلرغه قارشی محمد بن عبدالرحمن اوزی هم اوغلی منذر ایله بیك كوب صوغشلر ایتوب، عمربن حفصنی توزدردی.

ابن حفص فرانسەغه قاچدی . ینه ایسپانیاغه كیلوب نوارلیلر ایله برگه اندلسكه هجوم ایتمش ایسەده صوغشده ئولترلوب، اندلسده اسلام حكومتن طنچسزلاندرغان بوقارا یوز دنیادن یوق بولدی.

محمد بن عبدالرحمن ٢٤ یل سلطانلق ایتوب ٢٧٢ یلده وفات بولمشدر.

٦ — منذر بن محمد زمانی.

منذر بن محمد آتاسی اورنیده كیچكاچده دشمانلرنڭ هجومی، خریستیانلرنڭ قیام ایتولری بتەگان شیكللی، عمرنڭ اوغلی غالبده طلیطلەنی آلوب قیام ایتوده دوام ایتدی.

منذر هجرتنڭ ٢٧٥ یلنده هجوم وقتنده شهید بولمشدر.

اوچ یل قدر سلطانلق ایتدی. غایت باطر، یكت طبیعتلی، غیرتلی بر آدم ایدی.

٧ — برنچی عبد الله بن محمد زمانی.

منذر وفات بولغاچ قرنداشی عبدالله سلطنتكه كیچدی.

عبداللهنڭ زمانیده طنچسزلقده اوتدی. شولایده عبدالله سلطنتنڭ صوڭلرنده بر آز راحتلكده كورمشدر.

عبدالله یكرمی بیش یل سلطنت سورگاندن صوڭ هجرتنڭ ٣٠٠نچی یلنده وفات بولوب، سلطانلق طوررونی (*) اوچونچی عبدالرحمنغه قالدی.

٨ — اوچنچی عبدالرحمن الناصر زمانی.

اوچنچی عبدالرحمن اندلسنڭ وبتون اسلام مملكتلرینڭ ایڭ آطاقلی حكمدارلرندندر. آنڭ زماننداغی معموریت، بایاق ایسپانیه مملكتنده هیچ

(*) طوررون-بالاسینڭ بالاسی كیرەكایر كیرەك قز بولسون.

بولمادی. «قرطبه» شهری یاوروپانڭ ایڭ ظور شهری ایدی. بو شهر تیره‌سنده اشله‌تکان «مدینة الزهرا» سرایی عربلرنڭ معمارلق (آرخیتیکتورا) اشله‌گی اوستالقلرندن ایڭ قیمتلیسی صانالدی. اندلسده اشله‌نگان نرسه‌لر دنیانڭ هر طرفنده اوترملی بولغان شکلّی بتون اسلام مملکتلرندن حتی یاوروپادن بیك کوب آدملر اندلس مدرسه‌لرنده علم تحصیل اوچون کیله‌لر ایدی. عبدالرحمنڭ آتاسی برله برطوغان قهرمان عبدالرحمن المظفر ایسه‌لڭ غیرتلی عسکر باشلغی بولوب بیك کوب صوغشلرده اوستدن بولدی.

غالب طلیطله‌ده آنده موندە هجوم ایتدکندن عبدالرحمن اوزی عسکر ایله قارشی باروب غالبنی دنیادن کیچوردی.

موندن صوڭ غالبنڭ اوغلی جعفر آستوریه دولتی ایله برگه‌لشوب قیام ایتسه‌ده مغلوب بولدقدن بنی حفص حکومتی دتونله‌ی یوق بولدی. آستوریه دولتی ایله صوغشوب «سموره» قلعه‌سی آلندی. شول آرادق فاس طرفارینه عسکر یبه‌روب ادریسیه دولتی اندلس دولتنه تابع قیلندی. فاطمیه دولتی ایله صوغش قیلوب تونس‌نی آلدیلر. اوچنچی عبدالرحمن هجرتنڭ ۳۵۰نچی یلنده ۷۳ یاشنده وفات بولدی.

۹— ایکنچی حکم المستنصر بالله بن عبدالرحمن ثالث زمانی.

ایکنچی حکم هجرتنڭ ۳۵۰نچی یلده ۵۷ یاشنده وقتده آتاسینڭ اورننه کیچدی. مونڭ زمانیده آتاسی نڭ زمانی شکلّی پارلاق کیچدی.

ایکی یل چاماسی لئون دولتی ایله صوغشوب برنیچه قلعه‌لرنی آلدی. مونڭ زماننده موندن باشقه صوغش بولمادی.

حکم زماننده‌غی علم ومعارفده بولغان ترقی اندلس‌نی بر دار عرفان حالنه قویدی. ایرلردن بولغان کبی خاتونلردنده عالمه‌لر، شاعره، مدرسه‌لر یتشمشدر. تیره‌دن کیلگان نرسه‌لر اشله‌توب قرطبه‌ده مروان سراینده بر کتبخانه یاصاتدی. بو کتبخانه‌نڭ اچنده آلتی یوز مڭ جلد کتاب بار ایدی.

صونکره بو کتبخانه خریستیانلرنِڭ هجوملری وقتنده هلاك بولدی.
خلق بیك بای بولسه‌ده، اسراف، بوزقلقلر آراسنده بیك کوپ طارالغانلقدن اندلس دولت امویه‌سی ضعیفلککه یوز توتدی. یاؤروپاده بولغان ماغرگی مدنیت اندلس دولت امویه‌سندن آلغان درسلرنڭ بیمه‌شلریدر.
ایکنچی حکم اون بیش یل آلتی آی سلطانلق ایتوب ۶۲ یاشنده وفات بولمشدر.

۱۰ — ایکنچی هشام المؤید بالله بن حکم ثانی زمانی.

ایکنچی هشام ۳۶۶ نچی یلده آتاسی حکم اورننه کیچدی.
سلطان بولغان وقتده اون بر یاشده ایدی.
اداره اشلرن آناسی صبیحه قاری ایدی.
صبیحه عقللی برخاتون بولوب، محمد المنصور عامری‌نی وزیر اعظم ایتوب تعیین ایتدی. خلق، مملکت بای بولغانلقدن راحت، سفاهتکه صالشقانلر ایدی.
ایسپانیاداغی خریستیانلر خلقنڭ بوزیلغانلغندن فایده‌لانوب اسلام مملکتلرینه هجوم ایته باشلادیلر.
لکن محمد المنصور صوغشلرده مسلمانلر فایداسینه چیکسز یکتلکلار کورسه‌تمشدر. محمد المنصور ایللی بر صوغشده اوزی قوماندانلق ایتوب هر قایوسنده غالب بولمشدر. باری ایللی ایکنچی صوغشده یارالانوب شهید بولمشدر. یکرمی بیش یل وزیر بولوب.
منصوردن صونڭ صبیحه منصورنڭ اوغلی عبدالملکنی وزیر اعظم ایتوب تعیین قیلدی. لکن اوزاق تورمی صبیحه وفات بولوب آنڭ آرتندانوق عبدالملك‌ده وفات بولغاچ، هشام عبدالملکنڭ قرنداشی عبدالرحمن‌نی وزیر اعظم تعیین‌ایتدی. عبدالرحمن هیچ اش بلمی، آنڭ اوستنه آشاو اچو ایله‌ده مبتلا ایدی. هشام اوزی مملکت اشلرن برده قاراماغانلقدن اندلس دولت امویه‌سینڭ حالی بتو یاغینه طابا آوشاباشلادی.

هشام بر نیچه آدملر ایله صوغشلر باشلاب شول صوغشلرنك برسنده وفات بولدی .
موندن صوڭ ٤٠٣ نچی یلده سلیمان بن حکم حکمدار بولدی .

اندلسده‌گی صوڭ حکمدارلر.

سلیمان بن حکم حکمدار بولغاچ مملکتنڭ اولوغلری سلیمان‌غه بارلغی تابع بولمادی. بعض برسی علی بن حمودنی اندلس‌که چاقردیلر.
علی بن حمود ٤٠٦ نچی یلده فاسدن عسکر ایله اندلسکه کیلوب سلیمانغه غالب بولوب اوزن «متوکل علی الله» اسمی ایله حکمدار اعلان ایتدی. بو متوکل‌دن‌صوڭ دورتنچی‌عبدالرحمن المرتضی بالله‌حکمدار بولدی.
آندان صوڭ ٤١٤ نچی یلده امویلردن بیشنچی عبدالرحمن المستظهر بالله، ینه شول یلده‌وق محمدالمستکفی بالله ٤١٨ نچی یلده اوچونچی هشام، ٤٢٢نچی یلده امیه بن عبدالرحمن خامس حکمدار بولسه‌ده، حکومتلری هر بیرده یورمی‌ایدی هم مملکت اچنده‌ده ترتیبسزلك بولوب اچکی صوغشلر ایله وقتلری اوزمشلر .
شول وقتده بنی حمودنڭ‌قوتی آرتوب قرطبه‌ده‌بنی حمود حکومتی‌میدانغه کیلدی. والیلر هر قایوسی اوز بیرلرنده مستقللکنی دعوا ایتمشلردر. منه‌شولای‌ایتوب‌اندلس‌دولت‌امویه‌سی‌بتوب‌اندلسده‌طوائف‌ملوك‌ظهور ایتدی.

اندلسده مرابطین اداره‌سی.

اندلس دولت امویه‌سی بتکاچ اندلسده ظهور ایتکان طوائف ملوك بربرسی ایله بولشوب خارجده‌غی اوکایسزلقلارغه هیچ قارامیلر ایدی.
بولارنڭ بو حالندن فایده‌لانورغه طرشقان تیره یاقداغی ایسپانیول باشلقلارینه فرصت بولوب قشتاله قرالی الفرنس طلیطله‌نی آلوب اشبیلیه شهرن چلغاب آلدی. بر آز اویلیراق‌اندلس مسلمانلری بر بیرگه‌جییلوب

برآورزلر یگنده ده دشمانغه قارشی طورو ممکن بولماغانلقی بلوب فاسده یا کافنه اویوشقان مرابطین دولتنی یاردم صورادیلر.

مرابطین‌نك باشلقلری یوسف بن‌تاشفین قارت، غیرتلی، بطور بر آدم ایدی. یوسف ایسپانیه‌غه باروب، طوائف ملوکلرنده بعضلرینك یاردمی ایله ایسپانیولارنی مشهور «ذلاقه» صوغشنده طاراتمش، مسلمانلرده مونـدن صونك بر آز راحت طاپمشاردر. یوسف مونـدن‌ینه برنیچه مرتبه ایسپانیه‌غه کیلوب آخرغی کیلوشنده طوائف‌ملوکنی بتونله‌ی ققرمشدر.

طوائف ملوك مرابطین‌نك باشلغی‌بولغان یوسف‌بن تاشفین‌نك قوللرندن مملکتلرن آلورغه کرشکانلیگنی کورگاچ ایسپانیوللردن یاردم صوراسه‌لرده یوسف باریبه‌ده غلبه ایتمشدر.

اندلس‌ده طوائف ملوك آلتمش یل‌قدر تورمشدر.

یوسف بن تاشفین ۵۰۰نچی یلده یوز یاشنده وفات بولمش.

یوسف‌ئولگانچه اندلس‌ده آیرم بر حکمدار بولماغان.

یوسف‌دن‌صونك اورنینه اوغلی علی‌بن‌یوسف کیچمشدر.

ایسپانیا مسلمانلری مرابطین‌نك اداره‌سندن فایدالانا آلمادیلر.

مسلمان امیرلرندن بعضلری مرابطین ضررینه ایسپانیوللر ایله اتفاقده یاصادیلر. بو اتفاق آراغون قرالی‌نك سرقسطه شهرنی اندلس مسلمانلری قولندن آلدروغه‌سبب‌بولدی. دیمك‌بو اتفاق ضرردن‌باشقه برنتیجه‌ده بیرمه‌دی.

حکمدار بولغان علی بن‌تاشفین قولندن کیلگان قدر طرشه‌ده وفات بولغاچ اورنینه اوطرغان اوغلی تاشفین اداره‌نی صاقلی آلمادی.

مرابطین حکومتینك اندلسده اداره‌سی ۵۵یل‌قدر دوام ایتدی.

اندلسده موحدین اداره‌سی.

مرابطین حکومتی ضعیفله‌نگاچ اندلس امیرلری اوز فایدالری همده بوزقلقلر ایله ماتاشقانلقلرندن ایسپانیوللر اسلام مملکتلرینه هجوم ایتوب بیك‌کوب تاچارلقلر قیلدیلر.

مسلمانلرنڭ بعضلری آفریقاده بولغان موحدین حکومتینڭ باشلغی عبدالمؤمن دن یاردم صورادیلر.

عبدالمؤمن اندلسکه بر فرقه عسکر ییبەروب اندلس نی موحدین دولتینڭ قول آستنه کیچوردی.

موحدین اندلسده صوغش قیلوب ایسپانیوللرنی تمام قورقوغه صالمشلر. عبدالمؤمن نڭ اوغلی ابویوسف یعقوب «شنتمرین» صوغشنده شهید بولمشدر. آندان صوڭ کیلگان موحدین حکمدارلریده اندلس اوچون بیك کوب غیرتلر صرف قیلمەلرده ٦٢٦ نچی یلده بو حکومتدەن چقوب، کیروك آفریقاده کیروك اندلسده باشسزلقلر باشلانمشدر.

بنی احمر حکومتی.

موحدین دولتی بتکاندن صوڭ اندلسنڭ بایطاق یېرلری ایسپانیوللر قولنه کوچدی. باری ابوعبیدالله محمد بن الاحمرگنه طشدن خریستیانلر ایله یاخشی توروب غرانطەده «بنی احمر» حکومتن اویوشدردی.

ایسپانیوللرنڭ قاطی معاملەلرندن تورلی طرف مسلمانلری غرانطەغه کیلەلر ایدی شونڭ اوچون غرانطه زورایوب قرطبه شیکلی علم، معارف مرکزی بولدی. لکن صوڭراق بو حکومتنڭ مملکتلریده ایسپانیوللرنڭ قولنه کوچه کوچه مسلمانلر قولنده غرانطەدن باشقه مملکت قالمادی.

صوڭغه طابا ٨٧نچی یلده غرانطه شهریده آراغون قرالی [illegible] ایله خاتونی ایزابللاعه طابشرلوب موندان صوڭ ایسپانیەده مسلمان دولتی قالمادی.

ایسپانیوللر مسلمانلرغه ییگەه تورلی ناچارلقلر قیلمادیلر.

اول هر یەری تورك شهرلرنی ایسپانیوللر یاندردیلر، علم، معارف طاراتوا اوچون بنا ایتلگان مدرسەلر، مکتبلر، کتبخانەلرنڭ بارنی یاندیلر، مسلمانلرنڭ نیچەلر اجتهاد صرف ایتوب میدانغه کیترگان مدنیت ایسپانیوللر طرفندن تمام یوق ایتولدی.

طوائف ملوك.

عباسیه دولتی وقتنده آنده‌مونده بر نیچه کیچکنه‌گنه حکومتلر اوبوغان ایدی. بولارنڭ بارلقنی بر یولی «طوائف ملوك» دیلر.

بو کیچکنه حکومتلر بیك کوب بولسه‌ده ایلك آطاقلیلری شولار:

جزایر ایله تونسده: دولت ادریسیه، بنی اغلب حکومتی؛ مرابطین حکومتی، موحدین حکومتی.

مصر ایله طرابلسده: فاطمیه دولتی ایله غلامان چرا کسه حکومتلری.

ترکستانده بنی سامان حکومتی.

خراسانده: بنی طاهر، بنی لیث حکومتلری.

افغانستانده: سبکتگین دولتی.

عراقین ایله اناطولیده: آل بویه آل سلچوق، آل چینگز دولتلری. ایلك صوك تیمورلنك دولتی.

آفریقاده ظهور ایتکان طوائف ملوك.

دولت ادریسیه.

دولت عباسیه‌نڭ ایکنچی خلیفه‌سی ابو جعفرالمنصور زماننده علویلردن ادریس بن حسن بن علی (کرم الله وجهه) آفریقاده مغرب اقصا دیولگان جزایر ایله فاس تیره‌لرنده زناته قبیله‌سنه بارمش، قبیله خلقی ادریس‌که اطاعت ایتمشلر.

ادریسنڭ هجرتنڭ ۱۷۲نچی یلنده تورزگان بو دولتینه «ادریسیه» دیوله.

ادریسنڭ اورنینه کوچکان اوغلی ایکنچی ادریس «فاس» شهرن توزوب اول طرفلرنڭ بارلغنده اوز قول آستنه آلمش ایدی.

ادریسیه دولتی «دولت فاطمیه»نڭ ظهورینه قدر دوام ایتدی.

دولت ادریسیه ۱۳۵ سنه دوام ایتمش.

مرابطين حكومتى.

آفريقاده صحراى كبيرنك شمال جهتلرنده اوتقه طابوغا توروغان برقبيله بار ايدى. بو قبيلەنك اسمنه «ملثمون»(*) ديرلر ايدى. ملثمون قبيله سينك آراسنده مشهورلرى «لمتونه» و «جداله» قبيلەلرى مسلمان ايديلر. لكن اعتقادلرنده مجوسيلكدن قالغان بيك كوب نرسه‌لر بار ايدى.

جداله قبيله‌سينك ئلوغلرندن جوهر اسمنده برەوى حجغه كيتوب، قايتقان وقتده آفريقا شيخلرندن عبدالله بن ياسين اسملى بر عالمنى اوز قبيله‌سنه عقائد دينيەنى، شرائط اسلاميەنى اويرەتو اوچون اوزى ايله برگه كيتورمش ايدى.

عبدالله بن ياسين بو قبيله‌گه عقائد دينيەنى اويرەترگه توتونغاچ بعضلرى اسلاميتنك شرطلرينى تمام قبول ايتمشلر ايسه‌ده برنيچەرسى شرائط دينيەدن بعضلرن قبول ايتمه‌گانلر. بو ايكى فرقه بربيرى برله صوغشرغه باشلاب اسلاميتنى تمام قبول ايتكانلر. ليتونه قبيله‌سندن ابوبكر ايله عموجه زادەسى يوسف بن تاشفيننى اوزلرينه باشلق ايتوب باشقه قبيلەلرنى‌ده بولعه صالمشلردر.

شيخ عبدالله بن ياسين بولارغه «مرابطين» ديوب اسم بيرمشدر. ابوبكر وفات بولغاچدان اورنده يوسف بن تاشفين كوچدى. يوسف غايت باطر وغيرتلى بولوب بيك كوب قلعه‌لر فتح ايتدى. «مراكش» شهرن تزوب مركز حكومت ايتدى.

يوسف زماننده اندلس‌ده مرابطين اداره‌سنه كوچدى. مرابطين دولتنك مدتى ٩٤ سنه.

مرابطين حكمدارلرينك اسملرى:

ابوبكر سلطانلق ايتكان	١٤	يوسف بن تاشفين	٣٨
على بن يوسف	٣٩	تاشفين بن على	١
اسحاق بن على	٢		

*) ملثمون يوزلرينه پەردەلر اورتكانلر ديمكدر. بو قبيله خلقى قوياشنك اسسى لگندن يوزلرينه پەرده قابلاب يورگانلكلرى اوچون ملثمون ديولگان.

موحدين حكومتى.

«محمدبن تومرت» اسملى بر ذات اوّل قرطبه‌ده آندان صوك بغدادده علوم وفنونلنى تحصيل ايتوب امام غزاليدن اجازت آلمش عالم ، فاضل برذات ايدى.

محمدبن تومرت درنه طاولرى خلقندن بولوب اوزينه ايه‌رگان آدملر كوبه‌يگاچ بر قلعه‌ياصاب مرابطين ايله صوغشرغه باشلادى. اوزينه ايه‌رگانلرگه موحدين اسمن بيردى. موحدين دولتى منه‌شولاى ايتوب اويوشدى. موحدين دولتى همان زورايا باروب مرابطين دولتنى تمام بتردى.

محمدبن تومرت وفات بولغاچ اورنينه خليفه عبدالمؤمن كوچدى. عبدالمؤمن ايلك الك اندلسكه بر فرقه عسكر بيبه‌روب اوزينك اداره‌سينه آلدى.

عبدالمؤمن معارفكه محبتلى، علمانى سويه‌تورغان، يخشى خلقلى بر آدم ايدى.

عبدالمؤمندن صوك كيلگان مؤحدين حكمدارلرى اندلسنى ايسپانيوللردن صاقلارغه تلەسه‌لرده بولدرا آلماديلر. موحدين دولتينك مدتى ١٥٤ سنه.

موحدين حكمدارلرينك اسملرى:

محمد بن تومرت	سلطانلق ايتكان	١٠ يل
عبدالمؤمن	» »	٣٤ »
ابو يعقوب يوسف بن عبدالمؤمن	» »	٢٢ »
ابو يوسف يعقوب بن يوسف	» »	١٥ »
محمد الناصر بن يعقوب	» »	١٥ »
يوسف المنصور بن محمد الناصر	» »	١٠ »
عبدالواحد بن يعقوب	» »	بر نيچه آى.
عبدالله المنصور العادل بن محمد الناصر	» »	٤ يل
ابو العلا ادريس المأمون بن محمد الناصر	» »	٥ »

بنی اغلب حکومتی

عباسی خلیفه‌لرندن هارون‌الرشید شمالی آفریقاده بولغان فتنه‌لرنی باصدرو اوچون ابراهیم بن اغلبنی اول طرفلرغه ییبه‌رگان ایدی. ابراهیم بن اغلب شاقتی عسکر ایله کیلوب حلقنی طنچلاندرو اوچون بایطاق ماناشوب موفق بولغاچ، هارون‌الرشید مکافات ایتوب آفریقیه والیلگن بیردی،

ابراهیم بر اوزی برحکمدار شیکللی بیک‌کوب وقتلر مغرب شهرلرن اداره ایتدی.

ابراهیم بن‌اغلب ئولگاچ حکومت اوغلینه‌قالدی.

بنی‌اغلبنک بولای‌ایتوب اشلرنی اداره ایتووینه‌عباسیلر رضابولمادیلر.

شولای‌ایتوب تونس طرفلرنده «بنی‌اغلب» حکومتی ظهور ایتدی.

بنی‌اغلب حکمدارلری عقللی، معارفنی سویه‌تورغان، تدبیرلی ذاتلر بولوب زمانلرنده تونس، قیروان، طرابلس شهرلری‌بیک کوب ماتور بنالر ایله زینتله‌نگان ایدی.

بنی‌اغلب حکومتی زور کیمه‌لر یاصاب بحر سفیدنی اوزملکلریده آلمشلر ایدی.

بنی اغلبدن اون‌برحکمدار بولوب‌حکومتلری‌یوز اون‌ایکی‌یل‌سورمشدر.

بنی اغلب حکمدارلری:

ابراهیم بن اغلب	سلطاناق	ایتکان	۱۲یل
عبدالله بن ابراهیم	»	»	۵ »
زیادةالله بن ابراهیم	»	»	۲۲»
ابوعقال اغلب بن ابراهیم	»	»	۲ »
ابوالعباس محمدبن ابراهیم	»	»	۱۷»
ابو ابراهیم احمد ابوالعباس	»	»	۷ »
ابومحمد زیادةالله‌الثانی بن‌ابوالعباس	»	»	۱ »

ابوعبدالله محمد ثانی بن احمد	سلطاناق ایتکان	۱۱ یل
ابراهیم ثانی بن احمد	» »	۲۵ »
ابوالعباس عبدالله ثانی بن ابراهیم ثانی	» »	٤ »
ابوالنصر زیادة الله ثالث بن عبدالله ثانی	» »	٦ »

مصرده بنی طولون حکومتی.

بنی طولون حکومتن ابوالعباس احمد بن طولون ۲۵۷ نچی یلده قورمشدر. ابوالعباس مصرده والی بولوب تورغانده بیلک یخشی اداره ایتوب مملکت اشن همده عسکرلرنی نظام وترتیبکه صالمش اولدیغندن شهرتی کوندن کون آرتا بارمشدر.

لکن احمد بن طولوننک اداره اشلرن یورتوده‌گی اوستالغن تحمل ایته آلماغان آدملر خلیفه معتمد ایله عباسه‌نک آراسن بوزدیلر. شام والیسی خلیفه‌نک امری ایله احمد بن طولوننی مصردن سوریه‌گه قودی. مونی قوغاچ مصرده چوالچقلر چقغانلقدن، یا کمان مصرعه قایتدی. احمد ایکنچی مرتبه سوریه جهتلرینه کیتوب انطاکیه‌ده وفات بولدی. گاوده‌سینی مصرغه کیتوروب کومدیلر.

احمدنک اوتوز اوچ بالاسی؛ بوزکیمه‌سی، قرق بیک عسکری قالمشدر. کشیگه یخشیلق ایتورنی سویه تورغان، علمگه، علماغه محبتلی، جوماردبر آدم ایدی.

اورنینه ابوالجیش خمارویه کوچدی. خمارویه‌ده آتاسی شیکلی گوزل خلقلی ایدی.

معتضد خلیفه خمارویه‌نک قزی «قطر الندا» نی آلوب کییو بولمشدر. بریلدن صونک خمارویه شامده وفات بولدی.

خمارویه‌نک اورنینه برنچی بالاسی اوطرسه‌ده طوقز آیدن صونک ایکنچی اوغلی ابوموسی هارون تختکه اوطردی.

بنی طولون حکومتی آزغنه زمان ایچنده ضعیفلنوب، ابوالمغانم شیبان بن احمد طولون زمانینده ۲۹۲ نچی یلده تمام بتدی. مدت حکومتلری ۳۵ سنه قدر بولدی.

دولت فاطمیه.

مکتفی بالله زماننده شامده «سعد» اسمنده برەوسی اوزینك اولادرسولدن یعنی امام جعفر صادق حضرتلرینك بالاسینك بالاسی ایکانلگن دعوا ایته باشلادی.
سعد عباسیلرنك توتماقچی بولوب یورگانلرن سیزوب، آفریقاغه کیتدی.
آفریقاغه بارغاچ آنداغی خلقنی عباسیلرغه قارشی قوترتوب، برنیقدر اشسز باشسز آدملرنی جیوب، ایلك الك طرباس ایله تونس‌نی آندن صونك مصرنی آلمش. اوزاسمنی «محمد المهدی»، اوبوشدرغان حکومتینه «فاطمیون دولتی» اسمنی قویمشدر.
عبدالله المهدی غیرتلی، وبیك باطر آدم بولوب ، آزغنه وقت اچنده آفریقانك شمال طرفن تمام آلوب بتردی.
عبدالله المهدی تونیسده «قیروان» شهرن مرکز حکومت یاصاب آنی نورا یتدی.
فاطمیونلك دورتنچیسی بولغان معزلدین الله مصرده قاهره شهرن توزوب مرکز حکومت ایتمشدر.
فاطمیونلك صونکغی حکمداری عاضدلدین الله وفات بولغاچ اوزندن صونك هیچ بر بالاسی قالمادیغندن، حکومت ٥٥٠ نچی یلده مصرده مشهور امرادن صلاح الدین ایوبی گه کوچدی. مدت حکومتلری ٢٧٠ سنه‌در.

فاطمیون حکمدارلری:

١	عبدالله المهدی سلطان بولوب تورغان	٢٦ یل
٢	محمد قائم بامرالله نزار بن عبدالله	١٢ »
٣	اسماعیل منصور بالله بن نزار	٧ »
٤	معزلدین الله معدبن منصور	٢٤ »
٥	عزیز باللهنزار بن معز	٢١ »
٦	حاکم بامرالله منصور بن عزیز	٣٥ »
٧	ظاهر لاعزاز دین الله علی بن حکم	٦ »

٨	مستنصر بالله معد بن ظاهر	٦٠ يل
٩	مستعلی بالله بن مستنصر	٨ »
١٠	آمر باحکام الله منصور بن احمد	٢٩ »
١١	حافظلدين الله عبد المجيد بن محمد بن مستنصر	١٩ »
١٢	ظافر لله اسماعیل بن حافظ	٥ »
١٣	فائز بنصرالله عیسی بن ظافر	٦ »
١٤	عاضدلدين الله عبد الله بن یوسف بن حافظ	١٢ »

دولت ایوبیه.

مصرده فاطمیلر حکومت ایتکان چاقده عراق، شام همده دیار بکر جهتلرنده موصل بکی سلطان نورالدین بن آتابك زنگی حکومت ایته ایدی.

قنشی مسلمانلر قولندن آلو اوچون یاوروپادن آغم آغم «اهل صلیب» دیولگان خریستیان عسکری مصرغه ده کیلدیلر.

اول وقتده مصرده فاطمیوندن عاضدلدين الله حکمدار بولوب تورا ایدی.

سلطان نورالدین فاطمیلرغه یاردم اوچون اسدالدین شیرکوه اسمده گی قوماندانلك قول آستنده بر فرقه عسکر ییبه‌ردی.

صلاح الدین یوسف‌ده بر فرقه ایله برگه ایدی.

قوماندان اسدالدین شیرکوه صلاح الدین یوسفلك آتاسینلك قرنداشی ایدی.

مصرغه کیلورگه تله‌گان خریستیان عسکرلرن یگتچه هجوملر ایله قایتاروب ییبه‌رگاچ عاضد اسدالدین شیرکوه‌نی باش وزیر ایتوب تعیین ایتدی. اسدالدین وفات بولغاچ باش وزیر صلاح الدین بولمشدر. فاطمیه حکمداری عاضدنلك اوزندن صوڭ حکمدار بولاچق بالاسی بولمادیغندن عاضد وفات بولغاچ صلاح الدین یوسف مصرغه حکمدار بولدی. صلاح الدین؛ ایوب بن شادینلك اوغلیدر.

شونلك اوچون صلاح الدین تأسیس ایتکان حکومتکه آتاسنه نسبت ایتوب «دولت ایوبیه» دیولدی.

سلطان صلاح الدین سلطان نورالدین وفات بولغاچ شام، حلب، دیار بکر طرفلرن ضبط ایتوب اهل صلیب زمانده خریستیانلرنك قولنه کوچکان قدس شریفنی فرانسوزلرنك قولندن قایتادن آلدی.

صلاح الدین فرانسوزلر ایله بیك کوب صوغشلر قیلوب حتی بر صوغشده یتون یاوروپا حکمدارلری سوریه قطعه‌سنه کیلسه‌لرده صلاح الدین‌نك یکنلکی آرقاسنده ییڭلوب کیری یاوروپاغه قایتمشلردر.

سلطان صلاح الدین مسلمان پادشاه‌لرنك اڭ اولوغ وایڭ مشهورلرندندر.

ایوبیلر زماننده مصر قطعه‌سی بیك بای وتوزك ایدی.

سلطان صلاح الدین ٥٨٩ نچی یلده ایللی بیدی یاشنده وفات بولمشدر.

سلطان صلاح الدین‌نك اون آلتی ایر بالاسی قالمشدر.

صلاح الدین ایوبیه دولتی اوچ اولسکان، دورت بیش کچکنه کیسه‌کنه آیورمشدر.

اولسکان قسملری: مصر، حلب، شام بولوب مصرده حکومت ایتکانلرگه «ایوبیهٔ مصریه»، شامده حکومت ایتکانلرگه «ایوبیهٔ شامیه»، حلبده حکومت ایتکانلرگه «ایوبیهٔ حلبیه» دیوله ایدی.

مصر دولت ایوبیه‌سینك اڭ صوڭ حکمداری مظفرالدین موسی‌دن صوڭ عزالدین حکمدار بولوب تأسیس ایتدکی حکومتنه (ممالك بحریه حکومتی) اسمی بیرلمشدر.

دولت ایوبیه ٥٥٠ده باشلانوب ٨٠ یل قدر حکومت ایتکاندن صوڭ ٦٣٠ نچی یلده منقرض بولمشدر.

مصرده حکومت ایتکان حکمدارلر:

	حکومت ایتکان
١ ملك ناصر صلاح الدین یوسف بن ایوب	١٣ یل
٢ ملك عزیز عمادالدین بن یوسف	٦

٣ ملك افضل نور الدين بن يوسف ١ يل سلطانلق ایتکان
٤ ملك عادل سيف الدين بن ايوب ١٩
٥ ملك كامل ابوالمعالی بن عادل ٢٠
٦ ملك عادل ابو بكر بن کامل ٦
٧ ملك صالح نجم الدين بن كامل ٦
٨ ملك معظم طورانشاه بن صالح ٥

مصرده ممالك بحریه حکومتی .

ممالك بحريه دولت حکومتی ایوبیلردن مظفرالدین موسی نك وزیری عزالدين ایبك قورمشدر .

بولارنك زمانده مصربایاق وپارلاقلغنی یوغالتمشدر.

بولار آراسنده بر آز وقتقه قدر ملك الظاهر بيبرس وقتی بخشی ایدی.

آخرده بوحکومتنك صوڭ حکمداری بولغان ملك الصالح حاجی‌دن صوڭ چرکس امراسندن «برقوق» مصرغه حکمدار بولمشدر .

ممالك بحريه ٦٣٠ نچی یلده باشلاب ١٤ یل‌قدر حکومت ایتکاندن صوڭ ٧٧٠ نچی یلده منقرض بولمشدر.

مصرده غلامان چرا کسه حکومتی.

غلامان چرا کسه زماننده مصر قطعه‌سی خراب بولمشدر . صوڭره یکرمی ایکنچی حکمدار بولغان «قانصو آل غوری» مرج دابق دیگان اورنده عثمانلی پادشاهلرندن یاوز سلطان سلیم ایله بولغان صوغشده تلف بولوب اورننه اوترغان «طومانبای» بریلدن صوڭ مصرده سلطان سلیم طرفندن تورزدرلوب ٩٢٣ نچی یلده مصر، دولت عثمانیه الكاسنه قالمشدر .

غلامان چرا کسه دولتی ٧٦٩ ده باشلانوب ١٣٥ یل حکومت ایتکاندن صوڭ ٨٩٥ ده منقرض بولمشدر.

آسياده‌غی طوائف ملوك

خراسانده بنی طاهر حکومتی.

هارون رشیدنڭ اوغلی مأمون زماننده خراسان والی لگنه ذواليمينين دیولگان طاهر بیلگولنمشدر.

طاهر خراسانده مستقل اش بورتمش ، مأمون طاهر ئولگاچ آنڭ اوغلینه حکمدار بولورغه فرمان بیبه‌رمشدر .

بنی طاهر حکومتنڭ مرکزی «هرات» شهری ایدی.

بنی طاهر حاکملری هروقت عباسی خلیفه‌لرینڭ تصدیق ایتولری ایله گنه بیلگوله‌نه‌در ایدی.

۲۵۹ نچی یلده یعقوب بن‌لیث صفار طرفندن بنی طاهر حکومتی ضبط ایتلوب تمام بولمشدر.

بنی طاهرحکومتی ۲۰۵ نچی یلده باشلانوب ٥٤ یل حکومت ایتکاندن صوڭ ۲۵۹ ده منقرض بولمشدر.

بنی طاهر شولار:	سلطان بولوب تورغان
۱ ذواليمينين طاهربن حسین	۲ یل
۲ طلحه بن طاهر	۷
۳ عبدالله بن‌طاهر	۱٦
٤ طاهر بن عبدالله	۱۸
٥ محمد بن طاهر	۱۱

بنی لیث حکومتی.

افغانستانده «بنی لیث» حکومتن اویوشدرغان یعقوب بن لیث‌در . یعقوب بن لیث‌نڭ آناسی جیزچی بولغانلقدن لقبی «صفار» بولمشدر . یعقوب آتاسینڭ بوهنرن طاشلاب‌عسکری بولمشدر. یعقوب‌صوغش قیلوب

بیك كوب ییرلرنی آلغاچ هرات طرفلرنده اوز آلدنه برحکومت قوروب صوڭره بنی طاهرلرنڭ قولندن خراسانیده آلمشدر.

یعقوب وفات بولغاچ اورننه قرنداشی عمرو بن لیث کوچمشدر.

عمرو عباسیلرگه قارشی کیلوب اوزی عباسی خلیفه‌سنه اسیر توشمشدر.

عمرودن صوڭ اورننه بالاسینڭ بالاسی طاهر بن محمد کوچمش ایسه‌ده مملکتلری بنی سامان طرفندن ضبط ایدلمشدر.

موندن صوڭ بنی لیث آنڭ موندا حکومت ایتوب قاراسه‌لرده ره‌تکه کره آلماغانلر.

بنی سامان حکومتی.

بخارا حاکمی اسماعیل بن سامان توغریلقی همده اشلکلیلگی ایله اوزن عباسی خلیفه‌سی مأمونگه سویدروب بخارا امیرلگینه تعیین قیلنمشدر.

اسماعیل بن سامان بنی لیث حکومتن ضبط ایتوب بنی لیث مملکتلرن اوز الکاسنه قوشمشدر.

بنی سامانڭ توقزنچی حکمداری ایکنچی عبدالملك زماننده غزنه‌ده مشهور سلطان سبکتگین ظهور ایتکاچ عبدالملك آثار هجوم ایتمش ایسه‌ده یڭلوب بخاراغه قایتمشدر. بو آراده شمال طرفندن بعض ترك قبیله‌لری صوغشقه باشلادقلرندن بنی سامان حکومتی بو ایکیسنڭ اورتاسنده بوغالوب کیتمشدر. بنی سامان حکومتی ۲٦۱ده باشلانوب ۳٤ یل قدر حکومت ایتدکدن صوڭ ۳۹۵ده تمام بتمشدر.

آل سامان حکمدارلری:

اسماعیل بن احمد بن اسد بن سامان	حکومت ایتکان	۱٦ یل
ابونصر احمد بن اسماعیل	» »	٦ »
نصر سعید بن ابونصر	» »	۳۰ »
نوح بن نصر سعید	» »	۱۲ »
عبدالملك بن نوح	» »	۷ »

منصور بن نوح		حكومت ايتكان	١٦ يل
ابوالقاسم نوح بن منصور	«	»	٢١ »
ابوالحرث منصور بن ابوالقاسم	«	»	٢ »
عبدالملك بن ابوالقاسم	«	»	٦ »

آل بويه حكومتى .

ديلمده «كياكش» ديولگان قريه‌ده «ابوشجاع بويه» اسملى برفقير اوطونچى بار ايدى . بواوطونچينينك اوچ اوغلى بولوب برينينك اسمى على ، ايكنچى سينينك حسين، اوچنچى سينينك احمد ايدى . بواوچ قرنداش اول وقتده اول طرفلرده دره بكلك ايتكان مرداويچ نينك يانيده خدمت ايته باشلاديلر .

مرداويچ بولارنينك خدمتلرين ياراتوب هربرينه برور دره بكلك بيردى .

«عمادالدوله» لقبى آلغان على اصفهاننى ضبط ايتوب آنده قوّت هم نفودن آرتدردى . آندان صونك شيرازنى‌ده ضبط ايتدى. عمادالدوله علينينك اويوشدرغان حكومتى ايراننينك جنوب طرفلرنده ايدى . علينينك ايكنچى قرنداشى «ركن الدوله» لقبى ايله آطالوب ايراننينك شمال طرفنده برحكومت اويوشدروب «طهران» شهرن مركزحكومت ياصامشدر .

اوچنچى قرنداشى احمد «معزالدوله» لقبى ايله عروق عربده يالغزى برحكومت اويوشدروب عباسيلردن اميرالامرالقنى آلمشدر. آل بويه‌دن اون بيدى حكمدار بولغان .

آل بويه حكومتى ٣١٣ده باشلانوب ١٢٤ يل قدر حكومت سورگاچ ٤٣٧ده منقرض بولمشدر.

آل سبكتگين ياكه غزنويلر .

سبكتگين آل ساماننينك آزادقيلنغان قللرندن بولوب غزنه والى سنه وزير بولمشدر.
سبكتگين ملك منصور سامانى نينك زماننده بخاراغه كيلوب اوزينى حكمدارغه ياراندرمش ايدى. ياشادن غزنه‌گه كيلوب برآز تورغاچ غزنه‌واليسى وفات

بولوب اورنته اوتوررلق بربالاسی‌ده بولماغانلقدن سبکتگین غزنه‌ده والیلق اورنینه اوترمشدر. سبکتگین وفات بولغاچ اورنینه کچکنه اوغلی اسماعیل کوچسه‌ده بدی آیدان صرك قرنده‌شی محمود کوچمشدر.

سلطان محمود غزنوی اسمی ایله مشهور بولغان بوآدمدر. سلطان محمود تجربه‌لی، عالم، فاضل، توغریلقلی برحکمدار ایدی. سلطان محمودغزنوی ایکی مرتبه هندستانغه سفرایتوب ایکیسنده‌ده صوغشلرده اوستون چغوب بیك کوب مجوسیلرنی مسلمان ایتمش واسلامیتنی هندستانك طاراتمشدر. سلطان محمود عالماغه بیك کوب حرمت، رعایت ایتوب آلارغه هر وقت انعام احسانده بولمشدر.

آل سبکتگین‌دن اون‌دورت حکمدار کیلمش‌ایسه‌ده آرالارنك سلطان محمود شکللی‌اشلی بلوب یورته تورغانلاری هیچ برسی بولماغان.

غزنویلرنك حکومتی ایك صوکغی حکمدار بولغان خسروشاه زماننده خوارزم شاهلری طرفندن تمام بترلمشدر.

آل سبکتگین ٣٦٦ده باشلانوب ١٨٩ یل حکمرومت ایتکاچ ٥٥٥ نچی یلده منقرض بولمشدر

غزنوی حکمدارلری

ایمین الدوله سلطان محمود سبکتگین	سلطان بولوب تورغان ٣٣ یل
٢ جلال الدوله سلطان محمد بن محمود	بیش آی
٣ نصیرالدوله سلطان مسعود بن‌محمود	١١
٤ «ایکنچی‌مرتبه» جلال‌الدوله محمد بن‌محمود	دورت‌آی
٥ شهاب‌الدوله سلطان مودود بن‌مسعود	٩
٦ بهاءالدوله سلطان علی بن‌مسعود	بیش آی
٧ جمال‌الدوله سلطان عبدالرشید بن‌محمود	٣
٨ سیف‌الدوله سلطان فرخزاد بن‌مسعود	٧

۹	ظهیرالدوله سلطان ابوسعد مسعود ثانی بن‌ابراهیم	۲۷
۱۰	کمال‌الدوله سلطان شیرزاد بن‌مسعود ثانی	۱
۱۱	سلطان‌الدوله آرسلان شاه بن مسعود ثانی	۱
۱۲	یمین‌الدوله بهرامشاه بن‌مسعود ثانی	۳۸
۱۳	ظهیرالدوله خسروشاه بن‌بهرامشاه	۷

دولت سلجوقیه.

ترکستانده آنداموندن بوری تورغان ترك طائفه‌لری تورکم تورکم اسلام غرانیتسه‌سینه کیله‌ایدیلر.

بولارنك آراسنده ایك آطاقلیسی سلجوق بن‌یقاق اسمنده‌گی رئیسنك طائفه‌سی ایدی.

سلجوق بن‌یقاق اسلام غرانیتسه‌سینه کیلوب برزماندن صوك مسلمانلقنی قبول ایتمش وبنی سامان حکومتنه تاتارلر ایله ایتکان صوغشده بیك کوب خدمتلر کورسه‌تمشدر.

سلجوق ئولگاندن صوك آرسلان، میکائیل، اسرائیل، موسی اسملرنده اوغللری سلطان محمود غزنوی‌نك اونده‌وی بوینچه افغانستانده نیشابور شهرنده تورمشلردر.

باری بر آزوقتدن صوك سلجوقنك بالاسینك بالاسی «طغرل» اوزباشنه برحکمدار بولمشدر.

غزنویلردن سلطان مسعود طغرل بك‌گه عسکر ییبه‌رمش‌ایسه‌ده ییکلوب سلجوقیلرنك حکومتنی تصدیق ایته‌رگه مجبور بولمشدر.

طغرل‌بك قافازیه ایله آناطولینك‌برنیچه اولوشنی ضبط ایتکاندن‌صوك بغدادکه کیتوب‌عباسی خلیفه‌سی قاسم بامرالله ایله کورشوب کیه‌وبولمش‌در.

طغرل‌بك بیك آزوقت اچنده اسپانطه‌سنك غرب طرفنك یارطیسن ضبط ایتمشدر.

طغرل طربزون طرفلرنده استانبول روم ایمپیراطوریننګ عسکری ایله صوغش قیلوب روم عسکرن طاراتمشدر.

امویلر زماننده یاصالوبده اول وقتلرده بیکلی بولغان غلطه‌ده‌غی «عرب جامعی» نګ آچلوب اذان اوقولوینه ایمپیراطور راضی بولمشدر.

طغرل بګ یکرمی بیش یل سلطنتده بولوب ٤٤١ نچی یلده وفات بولمشدر. طغرل بګ وفات بولغاچ سلجوق دولتی برنیچه کچکنه حکومتلرگه آیرلمشدر. بولارنګ مشهور بولغانلری: ایران دولت سلجوقیه‌سی، کرمان دولت سلجوقیه‌سی، روم دولت سلجوقیه‌سی در.

ایران دولت سلجوقیه‌سی.

طغرل بګ وفات بولغاندن صوڭ اورنینه قرنداشنګ اوغلی «آلب آرسلان» کوچمشدر.

آلب آرسلان غیرتلی، باطر برقهرمان ایدی. اول وقتده آلپنګ اسمی هر بیرگه طارلغان و هر بیرده آنګ سوزن توتالر ایدی. آلب آرسلان قطایدن آق دیڭگزگه، قافقاز طاولرندن عربستان چوللرینه قدر حکم اینه ایدی.

ملازکرد تیره‌سنده روم ایمپیراطوری ایله بولغان صوغشده ایمپیراطور رومانس نی اسیر ایتکان.

آلب آرسلان ٤٥١ نچی یلده وفات بولوب اورنینه اوغلی ملکشاه کوچمشدر.

ملکشاه‌نګ زمانی بیک شوهرتلی بولوب هر جهتدن یوکسلگان ایدی. توغریلقلی برپادشاه بولوب زماننده بایطاق مکتب مدرسه‌لر آچلمشدر.

ملکشاه ۲۰ یل قدر حکومت ایتوب وفات بولغاندن صوڭ ترتیبسز-لکلر چقوب حکومت «سلطان سنجر» غه قالمشدر.

سلطان سنجرده وفات بولغاچ اچکی چوالچقلر باشلانوب ایران دولت سلجوقیه‌سی خوارزم شاهی سلطان تکش طرفندن ٥٧٢ نچی یلده یوق ایتولمشدر.

ایران وسلجوقیلاری اون دورت حکمدار بولوب یوز ایللی یلدن آرتق آطاقلی روشده حکمدارلق ایتمشلردر.

کرمان دولت سلجوقیه‌سی.

طغرل بک قرنده‌شینک اوغلی سلطان قاوورد بن چغری بک نی کرمان والیسی ایتوب قویمشدر. آغای انسی آلب آرسلان طرفندان ده والیلیکنده قالدرلمشدر. شولای ایتوب والیلکده آلب آرسلان ئولگانچه سلطان قاوورد راحتله‌نوب اوتکاردی.

آلب آرسلان ئولگاچ ملکشاه ایله بولعان صوغشده وفات بولمشدر. ملکشاه کرمان طرفلارن قاووردنک اوغلی سلطان شاه‌غه بیرمشدر.

کرمان شاه‌لری رسمی روشده ایران سلجوقیه‌لرینه ابیه‌رگان بولسه‌لرده اوز باشلرینه اش یورته‌لر ایدی.

کرمان سلجوقیلرندن اون بر حکمدار کیلوب ۱۴٦ یل حکومت سورمشلردر.

روم دولت سلچوقیه‌سی.

سلچوق دولتینک ایک آطاقلوسی روم دولت سلچوقیه‌سی ایدی. طغرل بک قرنده‌شی اسرائیلنک اوغلی قطلمشنی آناطولی طرفلرینه ییبه‌رمشدر.

قطلمش طغرل بک نک وفاتندن صوک آلب آرسلانغه قارشی کیلوب آرالرنده صوغش بولدی وشول صوغشده قطلمش ئولمشدر. آلب آرسلان همانده شول یورلرگه قطلمشنک اوغلی سلیمان نی بیلگوله‌مشدر.

سلطان سلیمان آناطولینی قول آستنه آلورغه باشلاب آنطاکیه‌نی روملردن آلدی‌ده مرکز حکومت ایتدی.

سلطان سلیماندن صوک اورنینه اوغلی داود کوچوب مرکز حکومتینی «قونیه» غه کوچردی.

داودنک انسی سلطان قلچ آرسلان آناطولینک برنیچدر یورلرن آلوب «سلطان روم» اسمنی آلمشدر. بعض وقتده قونیه‌ده، بعض وقتده ازنیق‌ده تورا‌در ایدی.

روم سلچوقیلرنڭ ایشلری اوّلده گوزه‌ل بولسه‌ده صوڭره‌دن اهل صلیب دیولگان خرستیان عسکرلرینڭ هجومی سببلی ضعیفله‌نديلر.

اهل صلیب ایله ایلك کوب قارشی توروشقان برنچی قلچ آرسلان ایله اوغلی مسعود همده ایکنچی قلچ آرسلاندر.

روم سلچوقیلرندن ۱۵ حکمدار کیلوب ۲۳۵ یل‌قدر حکومت سورمشلردر.

اون بیشنچی حکمدار بولغان علاءالدین زماننده تاتارخانی سلطان غازان طرفندن روم دولت سلچوقیه‌سی بتریلوب مملکتلری اون بر بکلکگه بولنمشدر.

بو اون بر بکلکدن برسی «دولت عثمانیه» ایدی.

خوارزم دولتی یاکه آل نوشتکین حکومتی

طغرل بك خوارزم قطعه سن آل سبکتگین‌دن آلغاچ اوزنده خدمت ایته قورغان آدملرینه بیرمشدر.

ملکشاه زماننده خوارزم والیلگی نوشتکین‌گه بیرلدی. نوشتکین ملکشاه‌نڭ آزاد قیلغان قللرندن بیك عقللی، تجربه‌لی بر آدم ایدی. نوشتکین‌نڭ طوغریلق، طرشلق ایله خدمتنه مکافات ایتوب ئولگاندن خوارزم قطعه‌سن نوشتکین‌نڭ اوغلی محمدکه بیرلدی.

محمدده آتاسی شکللی خدمتده کیمچیلك ایتمه‌گان‌للکدن قطب الدین، خوارزمشاه اسملرن آلدی.

قطب‌الدین محمددن صوك اورنه کوچکان اوغلی «آتسز» سلچوق حکمدارندن سلطان سنجرگه قارشی اوزینڭ مستقل ایکانلگن اعلان ایتوب خوارزم دولتن اویوشدردی.

خوارزم شاه‌لری طوقزکشی بولوب ۱۳۸ یل حکومت ایتمشلردر.

خوارزم شاه‌لری ترکستان ایله خراسانده ئولکان بر دولت اویوشدروب شرق طرفنداغی طوائف ملوکنی قول آستلرینه آلمشلردر.

خوارزم شاه‌لرنڭ آلتنچیسی قطب‌الدین محمد، تاتارخانی چنگزنی مسلمان مملکتلرینه ایرکلی ایتوکه سبب بولمشدر. (ملخص تاریخ اسلام)

خوارزم دولتی ۴۹۰ نچی یلده باشلانوب ٦٢٨ نچی یلده چنگزنڭ بالالری طرفندن بترلمشدر.

آل چنگز

چنگزنڭ آتاسی ماغول قبیله‌لرندن برەوسنڭ رئیسی ایدی. چنگز طوغان وقتدە آتاسی تموچین آتلی برقبیله‌نی یینگانلکدن اوغلینڭ آتینی «تموچین» قویمشدر.

چنگز طوغان وقتنده ایککی اوچی قان ایله طولی بولغانلقدن مونی جهانگیر، صوغشچی بولوروینه حکم ایتمشلر.

چنگز اون اوچ یاشنده وقتده آتاسی ئولدی؛ موندن صوڭ تربیه ایتکان هم هرتورلی مشقتلرگه توزملی بولولورغه اویره‌تکان آناسی ایدی.

چنگز قاره قروم دیگان برده حکومه‌تنی قولنه آلوب برنیچه صوغشلردن صوڭ تیره یونده‌گی قبیله‌لرنی اوز قول آستنه آلدی.

چنگز بیك آز وقت اچنده تاتارستاننی، ترکستاننی اوز اطاعتنه آلمشدر.

چنگز مملکتنڭ چیگنی ترکستانغه‌قدر اوزایتوب آندن آری اوتمه‌دی. اول طرفلرده حکومت ایتکان خوارزم شاهی قطب‌الدین محمد ایله یاخشی تورو اوینده ایدی. لکن بر وقتده قطب‌الدین ئولکاسنده برتاتار کاروانینی خوار وکیمستکان اوچون قطب الدین ایله چنگز آراسنده صوغش چقمشدر. نهایت قطب‌الدین ییکللوب مملکتینه قاچدی، دشمانی بولغان چنگزگه قارشی کریپستلر حاضرلرگه توتوندی.

قطب‌الدین محمد نی‌قدر حاضرله‌نسه‌ده مملکتنی چنگزدن صاقلی آلماغاچ، بحرخزرده «آب‌سکون» اسمنده‌گی کچکنه بر آطه‌غه صیونوب قایغوسندن وفات بولدی. آندان صوڭ چنگزنڭ دورت اوغلی جوجی؛ چغتای، اوکتای، تولی تاتارعسکرلرینه قوماندان بولوب قارشیلرینه توری کیلگان مملکتلرنی، واول مملکتلرده بولغان مدرسه، کتبخانه، ودارالعاجزینلرنی هرقایوسن بیر ایله تیگز ایتدیلر. حاصل چنگز بیك کوب قان توکدی. آنڭ قولندن چیندە آدمده قوتلمادی.

نهایت چنگز سکسان بیش یاشده یگرمی بیش یل دنیانك آستن اوستكه کیترگاندن [illegible] لك دار الجزاغه کیتدی. چنگز مملکتلرن اوچ اوغلیغه قالدردی.

چنگزنك بالاسی نك بالالرندن «هلاکوخان» ایرانغه کروب توغری کیلگان بیرلرنی بیمروب یاندروب بغدادقه قدر کیلمشدر. ایران دولت چنگزیه سن اویوشدرغان هلاکوخاندر. هلاکوخان باشده قرنده شی منگوخان، آندن صوك منگوخاننك اورننه کوچکان قبلای خان قول آستنده حکومت ایتسه ده هلاکوخاننك، اوغلی «آبقاخان» اوز باشنه غنه حکمدارلقنی اعلان ایتمشدر.

شول ره وشده اویوشقان ایران دولت چنگزیه سی ۷۰ یل قدر حکومت ایتدی.

تاتار خانلرینك بیشنچیسی بولغان غازان خان بتون تاتارلر ایله برگه اسلامیتنی قبول ایتوب سلطان محمود اسمنی آلمش واوزندن صوك اورننه کوچکان قرنده شی «سلطان محمد خدا بنده» ده یوریتله ایدی. سلطان محمد خدابنده اوزی توزوتکان «سلطانیه» شهرنده تورا ایدی.

تاتارلرنك مسلمان بولولرینه ایك کوب طروشقان «امیر نوروز» ایدی.

تاتار خانارینك ایك صوك حکمداری ابوسعید خان نك بالاسی بولماغانلقدن وفات بولغاچ چنگز دولتی تمام بتوب برنیچه طوائف ملوك ظهور ایتوب بولارده «تیمورلنك» زمانانه قدرگنه دوام ایتمشدر.

آل تیمور

تیمورلنك سمرقندقه یقین «کس» شهرنده گی امیرنك اوغلی در آناسی چنگز نسلندندر.

اول وقتده ترکستانده حکومت ایتکان چغتایلردن طوغاق تیمور خاندن صوك تیمورلنك چغتای حکومتنه کرچه شدر. تیمورلنك آسیانك شرق هم اورطه طرفلرن ضبط ایتوب آندان صوك آسیانك غرب طرفلرینه طابا کیتوب توغری کیلگان مملکتلارنی یاغوب یمروب آق دینگز قربینه قدر کیلمشدر. تیمورلنك قافقازیه طرفنه کیتوب شیروان، تیفلیس، فارس قلعه لرن آلوب ترکستانغه کیتمش، اول نیره لرنیده خراب ایتکان صوك ایرانده بغداد، موصل، دیار بکرگه، آندن شیروانغه کیتکان تیمور قپو

دربنددن کوچوب ایکنچی قات قپچاققه هجوم ایتوب [illegible] خانین ییقمشدر.

آندان هندستانغه هجوم ایتوب، اول ییرلرنده [illegible] دورغاندن صوڭ یاڭادن قایتوب اوّل سیواس آندن صوڭ حلبنی، شامنی صوڭ بغدادنی آلمشدر.

تیمورلنگ صوغشلارده ییڭه‌گان بساری عثمانلی پادشاهلرندن یلدرم بایزید حضرتلری گنه ایدی.

تیمورلنگ‌نڭ یاوزلغندن قاچقان حکمدارلر یلدرم بایزید خان‌غه صیغینمشلردر.

نهایت عثمانلیلرنڭ شانلی دولت ونڭ ملکلرینه‌توزه آلماغان تیمورلنگ بیك کوب عسکر حاضرلاگاندن صوڭ انقره صحراسینه قدر کیلدی. انقره صحراسنده سلطان یلدرم بایزید خان عسکری ایله تیمورلنگ عسکری آراسنده بیك قاطی صوغش بولوب، سلطان بایزیدنڭ عسکری تیمورلنگ عسکرنڭ اوچدن برگینه بولدقندن تیمورلنگ ییڭوب بروسه، ازمیر شهرلرن آلدی.

بوندن صوڭ تیمورلنگ قطای ییرینه هجوم ایتماوی ایله آسیا اورطالرینه قایتوب کیتدی.

قطای صوغشینه حاضرلانگان چاغنده تیمورلنگ ٧٨٣ نچی یلده یتمش بر یاشنده وفات بولدی. یکرمی بیش یل حکومت ایتمشدر.

تیمور ارزیندڭ آلغان مملکتلرنڭ ادارەسن دورت اوغلی همده اوتوز بیش بالالرینڭ بالالرینه قالدرمشدر. تیمورلنگ‌نڭ اویوشدرغان دولتی اوزاق زمانغه قدر دوام ایته آلمادی.

تیمورلنگ‌نڭ بالالرینڭ بالالرندن میرزا بابرنڭ هندستانده اویوشدرغان «بیوك امرلر» یاکه آردوه دولتی شاقطی زمان دوام ایتمشدر.

صوڭ.

تاریخ اسلامنڭ موندن صوڭغی یارمقی اوچون مطبع تاریخ بیلك ضعیف اولدیغندن، بزم کبی تاریخه انتسابی آز بولغان آدملرنڭ اقتدارندن خارجدر.